

8 lektioner i val

Politik och demokrati inför valet 2018

Maria Jansson, Michele Micheletti & Johan Sandahl (red.)

**Statsvetenskapliga institutionen
Institutionen för de humanistiska och
samhällsvetenskapliga ämnenas didaktik (HSD)**

8 lektioner i val: Politik och demokrati inför valet 2018

Maria Jansson, Michele Micheletti & Johan Sandahl (red.)

© Författarna

Statsvetenskapliga institutionen, Institutionen för de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnenas didaktik (HSD)

Stockholms universitet, 2018

Omslagsfoto: Kristianstads kommun/Malin Bergkvist

Stockholms
universitet

mucf
.se

Myndigheten för ungdoms-
och civilsamhällsfrågor

Stockholms
stad

Fest-i-val är ett samarbete mellan Stockholms universitet, Stockholm stad och MUCF och finansieras med medel från Riksbankens Jubileumsfond och Stockholms stad.

8 lektioner i val: Politik och demokrati inför valet 2018

Innehållsförteckning

FÖRORD	4
Maria Jansson, Michele Micheletti & Johan Sandahl	
1. POLITISK REPRESENTATION	7
Maria Jansson	
2. PARTIER, IDEOLOGIER OCH STRATEGIER	15
Michele Micheletti	
3. VARFÖR SKA VI RÖSTA?	23
Ludvig Beckman	
4. AKTIVISM: ENGAGEMANG, DELTAGANDE OCH INFLYTANDE I SAMHÄLLSFRÅGOR	29
Michele Micheletti	
5. KÄNSLOR, HISTORIA OCH POLITIK	36
Jens Ljunggren	
6. PARTIERNAS PÅ CATWALKEN	42
Maria Jansson & Louise Wallenberg	
7. VILKEN ROLL SPELAR MEDIERNA I VALET?	51
Ester Pollack	
8. OPINIONSMÄTNINGARNAS ROLL I VALRÖRELSEN	58
Soetkin Verhaegen	

Förord

Är du en av dem som tycker att valet är meningslöst och inte rör dig, eller är du en av dem som blommar upp under valrörelsen och älskar politiska manifestationer och meningsutbyten om politik?

Oavsett vilket: vi som sammanställt de här åtta lektionerna i val vågar påstå att demokratiska val i allra högsta grad handlar om dig då de politiska beslut som kommer att fattas påverkar oss alla. Valrörelsen är inte bara partiledare, reklamkampanjer eller debatter – det handlar också om vilken politik som kommer att forma de kommande åren.

Enligt SCB fanns det 2015 drygt 40 000 folkvalda politiker i kommuner, landsting och riksdag. Alla dessa ägnar sig åt att fatta beslut om saker som är viktiga för människors vardag: Vad som ska stå på skolans schema; Hur många lärare det ska finnas; Hur många timmars undervisning skolan ska erbjuda; Vilka åtgärder som ska tas för att klimatförändringarna ska stoppas; Hur sjukförsäkringen ska se ut, hur mycket av skattepengarna som ska användas till sjukvård; Hur hög skatten ska vara; Om det ska finnas särskilda satsningar för att exempelvis unga ska få jobb; Vad det ska kosta att åka i lokaltrafiken och var det ska finnas en kommunal fotbollsplan, hockeyrink och simhall. Politikerna fattar alla dessa beslut i medborgarnas ställe men vem eller vad är det egentligen de representerar? Och spelar det någon roll om de politiker vi röstar på har liknande erfarenheter som oss själva, exempelvis av att vara kvinna eller att ha invandrat? Detta diskuterar Maria Jansson i lektion 1 om politisk representation.

Förutom sakfrågor handlar valet också om ideologi – om hur det goda samhället ska uppnås, om vilken människosyn som ska genomsyra besluten som fattas, om staten ska vara aktiv i frågor om omfördelning mellan grupper, eller om fördelningsfrågor ska överlämnas åt det civila samhället och marknadsekonomin. Om relationen mellan partier, deras ideologi och de strategier de använder för att kunna realisera sin politik skriver Michele Micheletti i lektion 2.

Men bortom frågor som påverkar vars och ens och allas vår vardag, så handlar valet också om demokrati. Demokrati beskrivs ibland som det viktiga valet att de många, snarare än de få, ska bestämma över gemensamma frågor. Vilka dessa många ska vara har debatterats genom historien. I år är det 100 år sedan beslutet att kvinnor skulle få rösträtt fattades, före valet 1921 ingick alltså inte kvinnor i "de många". Idag är det många som bor,

arbetar, studerar och lever i Sverige som inte har rösträtt, det är alla de som inte är svenska medborgare och alla de som är under 18 år. Samtidigt får svenska medborgare som har flyttat utomlands rösta i valet. Hur man kan tänka kring detta och om vilka som är folket i folkstyret skriver Ludvig Beckman i lektion 3.

Demokratin behöver vårdas – valet att låta de många bestämma är inte självklart. Under långliga tider har det tvärtom varit det självklara att en liten elit eller en ensam härskare har bestämt. Och demokrati är inte en självklarhet i alla länder. Att vårda demokratin är allas vårt ansvar. Men hur ska demokratin vårdas? En del menar att det är att vårda demokratin att gå och rösta. Andra menar att man måste vara mycket mer aktiv och engagera sig i partier, föreningar eller försöka påverka politiken på andra sätt. Om olika former av aktivism har Michele Micheletti skrivit i lektion nummer 4.

Men om nu demokratin är så viktig, varför tjafsar och bråkar politikerna så mycket? Borde inte de också vårda demokratin genom att föra ett civiliserat samtal? Smutskastning och att framställa andra partier som fienden för att väcka känslor hos väljarna är vanligt i valrörelser, och som Jens Ljunggren skriver i lektion 5 om känslor i politiken, så är det en företeelse som har långa historiska rötter. Politikerna försöker också få oss att lita på dem och signalera att de är bra människor. Bland annat gör de detta genom att välja kläder som skickar signaler till oss. Som en slags kändisar som syns i TV och på bilder i tidningar och på sociala medier har politikernas kläder, smink och hår blivit allt viktigare. Om detta skriver Maria Jansson och Louise Wallenberg i lektion 6.

Om nu politikerna försöker väcka känslor, klä sig för att verka förtroendeingivande och smutskasta sina motståndare, går det verkligen att lita på den information som politiker kommer med? Och om det inte går att lita på det politikerna säger hur är det möjligt att få information nog för att göra ett bra val? Ester Pollack skriver i lektion 7 om hur politikernas budskap medieras, dvs. hur det kommuniceras till oss via medierna. Hon menar också att medierna är aktörer, de formar valrörelsen och presenterar den som en tävling, snarare än som ett samtal. Samtidigt som medierna är aktörer är de också den viktigaste informationskällan för dem som ska rösta. Därför är det viktigt att vara kritisk och värdera den informationen som förmedlas.

En viktig del av rapporteringen i valrörelser handlar om opinionsmätningar. På senare tid har det diskuterats hur bra opinionsundersökningar är på att förutspå valresultat. En sak som ofta nämns i detta sammanhang är att olika opinionsinstitut använder olika sätt att få fram siffrorna, en del frågar på

internet och fångar då kanske inte lika många pensionärer som de institut som ringer på fasta telefoner och dessa kanske å andra sidan missar många unga som inte har fast telefon. Ett annat skäl som nämnts i diskussionen är att de som sympatiserar med vissa partier inte vill uppge vilket parti de röstar på. I Soetkin Verhaegens lektion, nr. 8, lär hon ut vad som är viktigt att tänka på när man tyder en opinionsundersökning, eller ska göra en egen undersökning.

Vi hoppas att de åtta lektionerna i val ska göra att du som läser det här ska tycka att valet blir mer intressant, men också att du ska få verktyg som gör att du bättre kan informera dig om politik, val och samhällsfrågor. Och kanske att du till och med vill engagera dig i någon fråga som ligger dig varmt om hjärtat. Vi är nämligen övertygade om att du och vi alla faktiskt kan göra skillnad. Vi kan alla bidra till att göra demokratin bättre genom att delta i det politiska samtalet som valrörelsen är en viktig del av. Vi kan delta på olika sätt: genom att rösta, samtala, gå med i ett parti-, eller en organisation eller på andra sätt försöka påverka politiken och samhället. Den viktigaste lektionen av alla är att demokratin ständigt måste återerövas och försvaras – där är du som ung medborgare särskilt viktig.

Med hopp om en intressant valrörelse 2018,
Maria Jansson, Michele Micheletti, Johan Sandahl

1. Politisk representation

Maria Jansson

Demokrati betyder som bekant folkstyre. Den klassiska demokratin byggde på direkt demokrati, det vill säga tanken att alla ska träffas och tillsammans fatta beslut. En sådan demokrati kräver att enheterna som ska styras demokratiskt har få invånare, betydligt färre än dagens Sverige. Idag dominerar istället tanken om *representativ demokrati*, alltså att folket väljer representanter som fattar beslut i deras ställe. Att representera betyder just att företräda någon annan eller att göra någon som inte själv är där "närvarande". I fråga om politisk representation är tanken alltså att den politiskt valda representanten idealt ska verka för sina väljares intressen. Är representation bra eller dåligt? Vem är det som ska företrädas? Har det betydelse vilket kön, vilken etnicitet eller vilken ålder eller geografisk tillhörighet politiska representanter har?

Är representativ demokrati bra eller dålig?

Den representativa demokratin uppfattas av vissa som bättre än direkt demokrati medan andra gärna håller fast den direkta demokratin som **ideal**. Så kallade elitdemokrater ser systemet med valda representanter, gärna en professionell kår av politiker, som en garant för att slippa de förhastade och kortsiktiga beslut som direkt demokrati kan ge upphov till. De ser systemet med representanter och ett lågt folkligt deltagande i politiken mellan valen som ett skydd för att demokratin inte ska fatta majoritetsbeslut som kränker minoriteters rättigheter. Den stora massan uppfattas vara lättmanipulerad och känslomässig. Erfarenheterna från nazisternas frammarsch i Tyskland på 1930-talet ges ofta som ett avskräckande exempel på vad som kan hända om folket engageras för mycket i politiken och folkomröstningar omfattas ofta av en sådan kritik. Det viktigaste för att människor ska fortsätta att tycka att demokrati är ett bra sätt att fatta beslut på – att det demokratiska systemet ska vara legitimt – är att besluten gör så att människor har det bra, menar elitdemokrater. Om politikerna fattar dåliga beslut, så kommer väljarna att välja andra politiker i nästa val. Detta kallas för ansvarsutkrävande.

De som företräder *deltagardemokrati* menar å andra sidan att representativ demokrati är nödvändigt, men håller fast vid idealet att så många som möjligt bör ha inflytande över beslutsfattandet. Därför menar de att det är viktigt att människor deltar i politiken även mellan valen, detta kallas ibland mellanvalsdemokrati. Genom att många människor involveras i demokratiska beslut som rör deras vardag – på arbetsplatser, i skolan, i grannskapet eller i andra sammanhang fördjupas demokratin. Dialog,

Ideal – en idé om det perfekta tillståndet.

Finns det någon politiker som du har särskilt mycket förtroende för och i så fall varför? Delar hen någon identitet (kön, klass, etnicitet) eller erfarenhet med dig, eller är det hans åsikter som gör att du litar på politikern?

opinionsbildning och folkligt inflytande mellan valen är viktiga för att få politiker att fatta beslut som speglar invånarnas intressen. Ansvarsutkrävande är viktigt, men legitimiteten i det demokratiska systemet ligger både i att besluten blir bra och att proceduren för beslutsfattandet gör att människor känner sig delaktiga.

På senare tid har förespråkare för direkt demokrati menat att ny teknik faktiskt kan göra det möjligt att alla som har rösträtt fattar beslut i alla frågor. De som tycker att representativ demokrati ändå är att föredra pekar på att det fattas extremt många beslut i olika demokratiskt valda organ varje vecka i en komplex välfärdsstat som Sverige. Kommer människor verkligen ha tid och ork att sätta sig in i och rösta i alla dessa frågor? De som knyter förhoppningar till den nya tekniken förespråkar oftast att bara ett begränsat antal frågor kommer upp till omröstning. Vilka frågor som ska beslutas genom sådana omröstningar är i så fall en viktig fråga att ta ställning till. Med undantag för nationella och kommunala folkomröstningar som är rådgivande, utom om det gäller grundlagsändring, då ett nej är beslutande och ett ja rådgivande, så är det svenska statskicket uppbyggt på ett representativt system. Men hur ser relationen mellan väljare och representanter egentligen ut?

Sveriges riksdag. Här arbetar de politiker som representerar medborgarna under mandatperioden. Foto: Arild Vågen, 2014. (Wikimedia Commons)

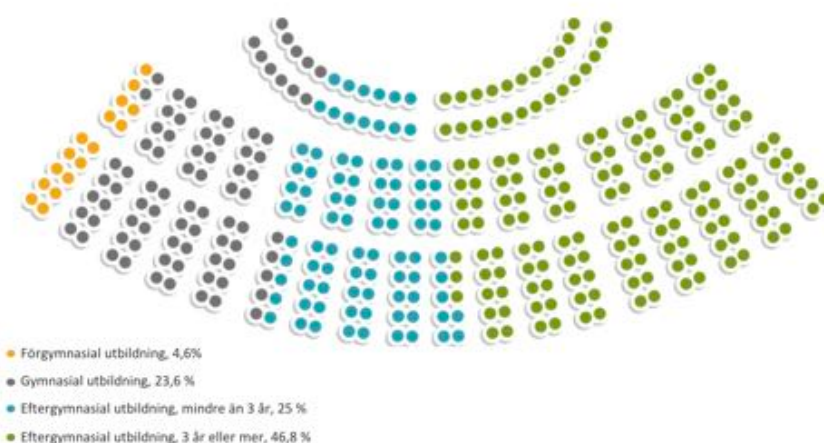
Åsiktsrepresentativitet och social representativitet

Det svenska statskicket bygger på en blandning av åsiktsrepresentativitet och social representativitet. Formellt är tanken att väljarna ska rösta på det parti eller den person som bäst företräder deras åsikter. En geografisk dimension utgör inslaget av social representativitet: alla landsändar ska

finnas representerade i riksdagen och därför väljs representanter baserat på valdistrikt. Det finns också en informell praxis bland flera partier, det vill säga något som partierna gör frivilligt och som inte är reglerat i lagen, att ha listor som är varvade utifrån kön, så att det ska finnas ungefär lika många kvinnor som män i riksdagen. Många partier är idag också måna om att ha representanter med olika etniskt ursprung på sina listor.

Social representativitet bygger på tanken att exempelvis kvinnor eller personer som är födda i ett annat land än Sverige bättre representerar de grupper de själva tillhör. Eftersom de delar vissa specifika erfarenheter så kan de också lättare förstå vad som är viktigt för den grupp de representerar. I forskningen om representation skiljer forskarna ibland mellan deskriptiv, substantiell och symbolisk representation. *Deskriptiv representation* handlar om hur stor andel av representanterna som hör till olika grupper, eller hur väl representanterna speglar befolkningens sociala sammansättning, exempelvis hur många kvinnor det finns i riksdagen, eller hur stor andel av riksdagsledamöterna som har en viss ålder eller ett visst yrke.

Riksdagen efter utbildningsnivå 2014. Bild: SCB

Av Statistiska Centralbyråns (SCB) statistik framgår att andelen kvinnor, utrikesfödda och äldre (över 65 år) i riksdagen är lägre än respektive andel bland dem som får rösta. Andelen kvinnor är lägst bland riksdagsledamöter från Liberalerna och Sverigedemokraterna där 74 respektive 78 procent av ledamöterna är män. Bland väljarna finns 12 procent utlandsfödda, medan representationen i riksdagen uppgår till 8 procent. En grupp med en mycket låg representation i riksdagen är personer som har en eller flera föräldrar som är födda utomlands. Bland väljarna utgör personer i åldern 18-29 år 19 procent, men bara 11 procent av riksdagens ledamöter är i denna ålder. Allra sämst är emellertid representationen av personer över 65 år. De utgör 26 procent av väljarna, men bara 3 procent av ledamöterna.

Är det viktigt med så kallad social representation?

Tycker du att en kvinna kan representera en man?

Kan en person som bor i Skåne representera medborgare från Stockholm?

Varför tror du att äldre är underrepresenterade i riksdagen?

Tycker du att det behövs fler av någon grupp i riksdagen?

Men spelar den deskriptiva representationen någon roll? *Substantiell representation* handlar om hur väl besluten och resultaten av politikernas förehavanden överensstämmer med väljarnas önsknings. I forskning om substantiell representation ställs bland annat frågor om en ökad andel kvinnor i riksdagen verkligen leder till bättre villkor för kvinnor. Det har visat sig att kvinnor i riksdagen åsiktsmässigt står närmare kvinnliga väljare, men samtidigt att det finns större åsiktsskillnader mellan kvinnor och män i väljarkåren än mellan valda kvinnor och män.

Symbolisk representation handlar om hur representanterna och deras åsikter uppfattas av väljarna. Exempelvis kan det tänkas att det representativa systemet uppfattas som mer legitimt om det finns människor som liknar "en själv" på politiska poster, eller att demokratin blir mindre legitim om representanterna uppfattas befinna sig långt bort från väljarnas verklighet (se också texten om partierna på catwalken i detta läromedel). Forskning tyder på att människors förtroende för både politiker och det politiska systemet har ökat under 2000-talet. Men vem tycker politikerna själva att de representerar? Och vilka möjligheter har representanterna att verka för sina hjärtefrågor som de kanske gått till val på när de väl blir valda?

Vem företräder representanterna och vad kan de egentligen göra?

I Sverige väljs representanterna via partilistor. Alla politiska representanter hör alltså till ett parti när de blir invalda i exempelvis riksdagen. Om en förtroendevald efter att ha blivit invald lämnar partiet kan representanten

Anders Ygeman väljs till gruppleddare. Foto: Martin Hörner Kloo (Flickr, Socialdemokraterna)

vara "partilös" eller som det kallas "partipolitisk vilde". Representanterna är valda av de som röstar, och formellt företräder varje representant väljarna. I undersökningar verkar det dock som att riksdagsledamöterna tycker att det är allt viktigare att representera sitt parti. Ibland talar man om att den så

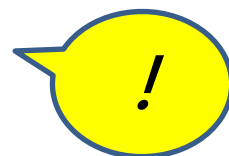
kallade "partipiskan" är stark, det betyder att partierna kräver av sina ledamöter att rösta så som partiet tycker. Alla partier i riksdagen har en partigrupp som diskuterar och kommer fram till en gemensam ståndpunkt, och det kan vara svårt för en enskild ledamot att avvika från partilinjen. I frågor där exempelvis män och kvinnor som röstar på samma parti tycker olika, kan partipiskan vara en förklaring till varför valda representanter som är kvinnor och män tycker mer lika än vad väljarna gör.

Under valrörelser hör man ibland att kandidater säger att de kommer att verka för en viss fråga, eller bevaka frågor som är viktiga för en viss grupp särskilt mycket. Man kan säga att de gör sig till representanter för just denna grupp eller fråga. Kanske är kandidaten aktiv i en organisation som driver just den frågan, eller kanske tillhör kandidaten själv en grupp som hen tycker bör få bättre villkor.

I en studie av kommunpolitiker som gjordes på 90-talet visade det sig att de allra flesta politikerna anser att de företräder sitt parti eller sina väljare, men att det också finns de som tycker att de i första hand företräder en intresseorganisation, en speciell yrkeskategori eller liknande. Senare studier har visat att politiker som anser sig företräda sådana grupper eller intressen har minskat över tid, vilket också förklaras av att partipiskan blivit starkare.

Förutom partipiskan så tyder forskningen på att formella och informella regler och vanor för hur arbetet i exempelvis riksdagen ska gå till, så kallade institutionella faktorer, gör att det blir svårare för politikerna att få gehör för eller driva vissa frågor. Institutionella faktorer kan också handla om vad som är lämpligt att föreslå eller att göra. Exempelvis så tycker många politiker idag att de inte ska styra så mycket i detaljer. Ta till exempel skolan. Riksdagen och regeringen bestämmer det övergripande innehållet som ska förmedlas i skolan, men hur det förmedlas är det lärarna på de enskilda skolorna som bestämmer, och det ska också finnas visst elevinflytande. Om en politiker då skulle vilja bestämma mer över hur undervisningen ska gå till, så kan andra politiker säga nej till förslaget med argumentet att det är något som politiker inte ska bestämma över. För sådär 30 år sedan så bestämde politikerna mycket mer om hur undervisningen skulle gå till och mer detaljerat om innehållet i undervisningen. Det här visar att vad som uppfattas som lämpligt för politiker att fatta beslut om det skiljer sig från en tid till en annan.

Tjänstepersoner och **politiskt sakkunniga** som jobbar i nära anslutning till de valda representanterna har också visat sig ha ganska stor makt. Ofta är det tjänstepersoner som sitter på sakkunskap och som formulerar de texter som

Partipiska – används som ett uttryck för att beskriva ett partis disciplin, det vill säga de påtryckningar som används av ledningen för att få alla att följa partiets åsikter.

Tjänstepersoner och politiskt sakkunniga - inom den politiska verksamheten arbetar många olika personer som stöd till politikerna. De allra flesta är anställda *tjänstepersoner* och arbetar kvar oavsett vilken politiker som är vald, medan andra är *politiskt tillsatta* och därmed lämnar sitt uppdrag efter mandatperioden.

politikerna fattar beslut om. I kommuner så är det också ofta samma tjänstepersoner som hjälper politikerna att formulera besluten som är ansvariga för att genomföra besluten när de är fattade. Det betyder att de kan ha inflytande över både hur besluten formuleras och hur de genomförs, på så sätt kan de utgöra en maktfaktor. Det kan bli viktigt för politiker att ha tjänstepersonerna "med sig" för att få igenom ett beslut.

Förutom partipiskan, de institutionella faktorerna och tjänstepersonerna så sätter den **politiska dagordningen** gränser för vad olika politiska representanter kan göra. Den politiska dagordningen består av de frågor som uppfattas vara öppna för politiska beslut. I forskning om kön och politik, beskrivs det ibland som att det allra största hindret för att driva frågor som gynnar kvinnor är att få frågorna att framstå som politiska, dvs. att få dem att hamna på den politiska dagordningen. Många frågor som handlar om relationen mellan kvinnor och män brukar beskrivas som privata och att de därför inte ska diskuteras av politiker. Genom historien har det till exempel gällt mäns våld mot kvinnor i hemmet, som faktiskt inte föll under allmänt åtal förrän 1982.

Slutord

Den här texten har diskuterat frågor om representation och visat att det finns olika idéer om vad som är bra med politisk representation och hur representation ska gå till och om de som röstar ska vara involverade i politiken mellan valen eller inte. I det svenska representativa systemet väljs representanter till kommuner, landsting och riksdag. Systemet bygger till största del på åsiktsrepresentativitet, men även på geografisk representation. På senare tid har det blivit allt viktigare för partierna att se till att det finns kvinnor och invandrare på listorna för att spegla den sociala sammansättningen av befolkningen. Trots detta är män, medelålders och svenskfödda personer fortfarande överrepresenterade i riksdagen. I texten har också kopplingen mellan politikernas och väljarnas åsikter diskuterats, liksom vem representanterna anser sig företräda och vilka potentiella hinder en politiker kan möta om hen vill driva igenom en hjärtefråga.

Politisk dagordning – de beslut som är uppe till diskussion och därmed går att påverka.

Sametinget

- Enligt FN har urfolk rätt till självbestämmande. I Sverige finns ett urfolk: samerna. Deras rätt till självbestämmande går via Sametinget, eller Sámediggi som det heter på nordsamiska. Sámediggi är ett folkvalt organ som väljs av de samer som anmält sig i röstlängden. Ungefär 9000 personer har registrerat sig i röstlängden. I förra valet, 2017, blev 9 partier representerade i Sámediggi. Valen sker vart 4 år och nästa val äger rum i maj 2021. Den som vill anmäla sig i röstlängden ska uppfylla följande kriterier: a) identifiera sig själv som same; b) tala samiska i hemmet eller ha föräldrar eller mor-/farföräldrar som talat samiska i hemmet. Sámediggi ska främja samisk kultur och näringsverksamhet, men de har ingen beskattningsrätt och i många frågor som rör samer, som exempelvis markfrågor, sjukvård och äldreomsorg har Sámediggi inte någon beslutsrätt. Därmed är det svårt att säga att det är ett riktigt självbestämmande. Många menar också att Sámediggi måste få fatta beslut om betydligt fler frågor.
- Sámediggi är både ett folkvalt organ och en myndighet, dvs. en organisation som har till uppgift att genomföra sådant som regeringen beslutar om. Bland annat har Sámediggi som uppgift att å statens vägnar betala ut ersättning för renar som tagits av rovdjur. Sametingets dubbla roll – att vara ett valt organ som ska fatta egna beslut och att samtidigt vara en myndighet har kritiserats. Kritikerna menar att det inte kan bli något riktigt självbestämmande om tinget samtidigt ska vara regeringens myndighet och att det finns motsättningar i regelverket på grund av den dubbla rollen.
- Samer har under lång tid varit förtryckta av den svenska staten, barn fick inte prata samiska i skolan och deras kultur, språk och sätt att försörja sig uppfattades som underlägset. På många ställen har också exploatering av mark och försäljning av traditionella betesmarker hindrat samer från att försörja sig. Staten kom att definiera samer som renskötare, och de rättigheter som tillerkändes samer kom därmed främst att tillfalla renskötande samer. Detta har lett till konflikter inom gruppen samer, eftersom det också finns samer som inte är renskötare utan som livnär sig på jakt och fiske.
- Även om det idag finns skolor för barn som har samiska som modersmål och även om det finns lagar som förbjuder diskriminering av samer och tillerkänner samer rättigheter som urfolk, så får diskrimineringsombudsmannen (DO) fortfarande många rapporter om diskriminering av samer som rör allt från att äldreomsorgen inte respekterar deras rätt till sitt språk till att de nekas att hyra lägenheter på grund av att de är samer.

Tips på mer material:

Dahlerup, Drude & Freidenvall, Lenita (2008). *Kvotering*. Stockholm: SNS förlag

Ta reda på mer om kvotering i olika länder: <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas>

SCB: <http://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/val-och-partier/vilka-ar-politikerna/>

Maria Jansson, statsvetenskap

Maria Jansson är universitetslektor och docent vid statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Hennes forskning handlar främst om kön och politik.

2. Partier, ideologier och strategier

Michele Micheletti

Inledning

Tre ord – parti, ideologi och strategi – avgör Sveriges framtid. Det kan låta dramatiskt men partiernas ideologier och strategiska överväganden har skapat vårt styrelseskick och ligger bakom den svenska modellen och välfärden. Partiernas ideologiska och strategiska tänkande förklarar varför vi för länge sedan fick allmän rösträtt och parlamentarism. Det var kompromisser mellan konservativa och liberala krafter som ledde fram till den allmänna rösträtten. Andra exempel på hur strategi och ideologi haft betydelse för framväxten av vår konstitution är Borggårdskrisen 1914 och **Torekovkompromissen** 1971 som båda handlade kungens relation till de politiskt valda beslutsfattarna och ledde till begränsningar av monarkin i relation till riksdagen. Inte heller skulle de blocköverskridande uppgörelserna om pensionssystemet, energipolitik och terrorbekämpning kunnat göras utan partiföreträdare som försöka att maximera sin ideologi med hjälp av olika maktstrategier. Ideologier och strategier utgör grunden för det system vi har nu och formar också dess framtid. De syns på olika sätt i valrörelser och i politiken mellan valen.

Torekovkompromissen
- inför den stora förändringen av regeringsformen 1974 kom socialdemokraterna och de borgerliga överens om att behålla monarkin, men att i princip göra kungen maktlös i politisk mening.

Borggårdskrisen 1914. Krisen handlade förenklat sett om vem som skulle ha inflytande över de politiska besluten: de folkvalda eller kungen. Foto: Pressens bild (SCANPIX)

Den representativa demokratins idé är att politiska partier, som växer fram ur folkets ideologiska övertygelser, utformar partiprogram som partierna söker stöd för bland den breda allmänheten. Partier granskar varandra och

tävlar med varandra under valrörelserna. Partierna vill slå fast vilken ideologisk riktning som är bäst för landet. Väljarna sitter domare och avgör tävlingen genom sina röster. Partier strävar efter att förverkliga sina ideologiska mål efter valet – oavsett om de får regera (om de vinner valet) eller sitter i opposition.

Partier, ideologier och strategier är väsentliga i alla led i vår representativa demokrati. De är den röda tråd som löper genom hela den politiska processen och kan bidra till att skapa en sammanhållen helhet. Vad är en ideologi? Var kommer ideologier ifrån? Varför har olika partier olika ideologier? Hur kommer ideologierna till uttryck i politiken? Vad är en politisk strategi och vilken roll spelar strategier i politiken idag?

Politisk ideologi

En politisk ideologi är en sammanhållen uppsättning av idéer om vad som kännetecknar ett gott samhälle. Ett partis ideologi innehåller tankar kring statens, företagens, civilsamhällets och individens roll i samhället. I teorin ska ett partis politiska ideologi vara logiskt sammanhållen och detta ska synas även i de förslag på lösningar av olika sakfrågor som ingår i politiken. I valtider behöver vi veta var partierna står ideologiskt för att kunna avgöra hur vi vill rösta. Partiernas ideologier hjälper oss att bestämma hur vi förhåller oss till grundläggande idéer om det goda samhället och om politikens roll. Under mellanvalstider vill vi kunna följa upp hur partierna använder sina ideologiska övertygelser i det politiska vardagsarbetet när det gäller olika sakpolitiska förslag och överväganden.

Partiernas viktigaste dokument kallas parti-, idé- eller principprogram. Detta program beskriver partiernas principiella samhällssyn. Innehållet utformas efter diskussioner internt i partiet. Det är inte ovanligt att det råder olika uppfattningar inom partiet om det bästa sättet att beskriva och nå fram till det goda samhället. Men till slut kommer varje parti överens internt och ofta är det som står i programmen en kompromiss. Programmet brukar innehålla idéer om hur partiet vill arbeta med sakfrågor såsom bostäder, skolor och betyg, klimat och miljö, ekonomi och jobb, EU, invandring och migration, skatter, utanförskap och mycket mer. Under valtider tänker partierna noggrant igenom vilka sakfrågor som de vill lyfta fram när de möter väljarna, de andra partierna och medierna. Dessa frågor brukar kallas för valfrågor. En valstrategi utvecklas för att kommunicera partiets ideologi i valplattformar, valplanering, valaffischer, valfilmer och kampanjarbete. På så sätt blir ideologin en kompass som hjälper ett parti att sortera bland olika förslag för att bestämma vad det har som handlingsalternativ.

Ideologiska dimensioner i politiken

Hur beskriver partierna sin ideologi? I den nuvarande regeringen finns två partier. Socialdemokraterna beskriver sig som ett parti som brinner för rättvisa. Miljöpartiet betonar gränslös solidaritet med djur, natur, kommande generationer och världens alla människor. Sex partier utgör oppositionen. Det parti som oftast stödjer regeringen, Vänsterpartiet, kallar sig ett socialistiskt och feministiskt parti på ekologisk grund. Alliansen, som utgör alla andra oppositionspartier med undantag av Sverigedemokraterna, består av fyra partier. Nya Moderaterna säger att deras ideologi handlar om både individuell frihet och självständighet men också kollektivt ansvar. Centerpartiet betonar varje människas rätt och förmåga att själv forma sin egen framtid och att makt ska finnas så nära människor som möjligt. Liberalerna identifierar sig som en rörelse för individuell frihet utan egoism. Kristdemokraterna säger sig stå för demokrati byggd på kristen människosyn och värdegrund, där människovärdet och familjen sätts högt. Sverigedemokraterna menar att samhället mår bäst av vad partiet självt kallar en sverigevänlig politik.

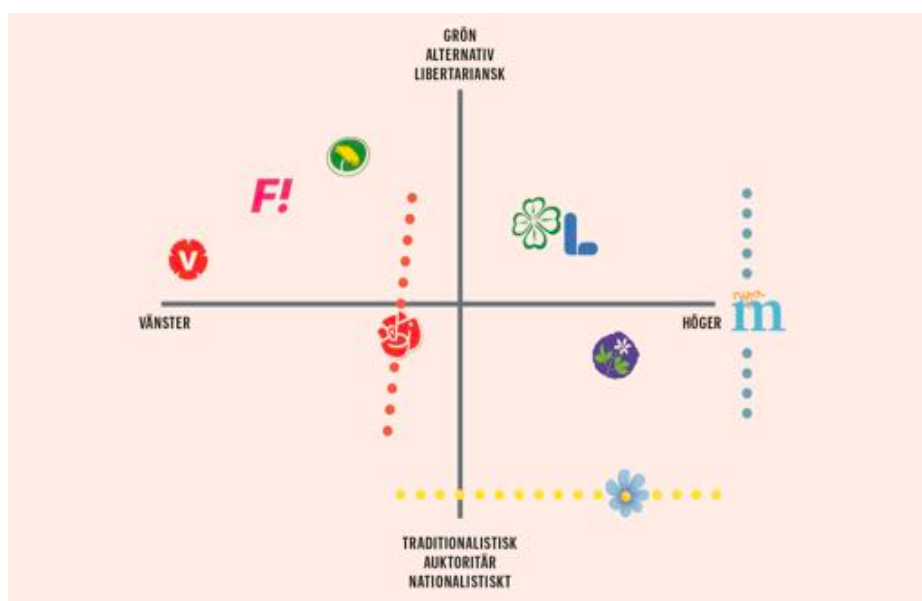
Det finns skillnader mellan partierna när det gäller hur de beskriver det goda samhället och hur de vill nå fram till det. Några partier vill att staten ska ta mer ansvar genom att styra samhället genom politiska beslut. Andra vill att mer ansvar läggs på andra aktörer i samhället, till exempel den enskilda människan, föreningar i civilsamhället eller till och med företagen. De olika ideologiska synsätten på statens och andras roll har en lång historia. Vänster-höger-dimensionen är ett bra sorteringsinstrument för att förstå varför partierna har olika uppfattningar. Denna dimension är egentligen en skala som fångar upp olika sätt att se på statens roll i samhället och betydelsen av privat eller gemensamt ägande. Den är grundläggande för olika ställningstaganden till sakfrågor som skatter, privatiseringar och storleken på offentlig sektor. För skalans vänstersida nås det goda samhället genom en aktiv stat med stor offentlig sektor som finansieras genom skatt och gemensamt ägande. För skalans högersida utvecklas det goda samhället tvärtom genom mindre statliga inblandningar (dvs. en liten stat) och stort utrymme för företag och privata initiativ. Vänster-höger dimensionen är ett levande inslag i svensk politik och fortfarande starkt partipolariserande i valrörelserna och under mellanvalstider. Partiernas sätt att beskriva sin politik utgår i stort ifrån olika positioner på just denna skala.

Men andra synsätt har kommit att konkurrera om vad som bör ingå i det goda samhället. Grönt tänkande kring frågor om natur, djur och miljö är ett exempel. Likaså har frågor kring olikhet, mångkultur och migration, globalisering och nationalism samt jämställdhet mellan kvinnor och män

Var skulle du placera dig själv på vänster-höger skalan, och varför just där?

blivit allt starkare över tid. Dessa tankegodar har lett till att andra partier har bildats. Feministiskt initiativ, Kristdemokraterna, Miljöpartiet och Sverigedemokraterna är de mest kända. Under åren har de utmanat de äldre partierna, Vänsterpartiet, Socialdemokraterna, Centerpartiet, Liberalerna och Nya Moderaterna, som lätt placeras på vänster-höger dimensionen. Idag talar vi om en växande "kulturell" dimension som spänner över en skala som på ena sidan innehåller gröna, alternativa och **libertära** (GAL) värderingar och på den andra ett traditionalistiskt, auktoritärt och nationalistiskt (TAN) sätt att beskriva det goda samhället.

Den svenska partirymden 2016. Källa: Henrik Ekengren Oscarsson. 28 augusti 2016, <http://www.henrikoscarsson.com/2016/08/den-svenska-partirymden-2016.html>

Hur har väljarna hittills uppfattat den nya kulturella dimensionen i svensk politik? Kartan ovan visar var partiernas sympatisörer står i GAL-TAN-relaterade frågor som rör till exempel flyktingmottagning, arbetskraftsinvandring, bensinskatt, HBTQ-rättigheter, abort, dödsstraff och jämställdhet. Vänster-högerpositionerna för partierna bygger helt på väljarnas egna uppfattningar om var partierna står längs vänster-högerdimensionen.

Kartan visar att just denna så kallade GAL-TAN-dimensionen inte heller är ett övertygande sätt att kategorisera de yngre partierna och det svenska partisystemet. Men tillsammans med vänster-högerskalan är den en bra utgångspunkt för att jämföra svensk politik med vad som händer i andra länder, till exempel inom EU. Frågan är dock hur det blir framöver. Kommer partierna med starkare förankring i vänster-högerskalan att hitta sätt att integrera den kulturella dimensionen i sin egen politik? Eller kommer den kulturella dimensionen att dominera svensk politik framöver?

Libertarianism – en benämning på politisk-filosofiska idéer som betraktar individens frihet från tvång som ett helt grundläggande värde, oavsett om det är andra individer eller staten som försöker tvinga någon till något. Brukar ses som mer liberala än vad som är fallet i liberala partier.

Vad tycker du om den nya dimensionen GAL-TAN? Var skulle du placera dig själv på denna dimension, och varför?

Frågor om strategi

Partierna utvecklar strategier eller handlingsplaner för att få makt för att kunna förverkliga sin ideologiska syn på det bästa samhället. Det betyder att de i förväg tänker ut hur de vill agera i olika situationer för att skaffa mer stöd och politisk makt. Det finns strategier för att vinna röster i ett val, för att få igenom egna förslag i beslutsförsamlingar såsom kommunfullmäktige och riksdagen och för att förhandla fram överenskommelser och bilda koalitioner med andra partier. Strategier är också viktiga för att bestämma hur och hur mycket av det ideologiska budskapet som ska hävdas, kommuniceras och kompromissas om. Genomtänkta strategier kan skapa handlingsutrymme och hantera samordningsproblem för att föra fram partipolitik.

Partier ägnar mycket tid och resurser åt att tänka ut sina strategier. Strategier och spel (alltså konkret taktik eller tillvägagångssätt) är ett viktigt inslag i politiken. Genom strategier och politiska spel blottläggs spänningar och konflikter mellan (och ibland inom) partierna. En skicklig partipolitiker är duktig på att nå ut till allmänheten med partiets ideologiska budskap, reagera snabbt på svagheter i andra partiers agerande och vara lyhörd när det är dags att förhandla internt och också med andra partier om politiska lösningar på konkreta sakpolitiska problem. Kort och gott behövs strategier för att styra Sverige.

Under senare år har dock allt fler samhällsanalytiker börjat oroa sig över det strategiska spelets plats i politiken. Taktiska utspel, menar de, har börjat ersätta en saklig diskussion om hur vi gemensamt kan nå fram till det goda samhället. Allt oftare attackerar och smutskastar partierna varandra. Frukten är att partiernas taktiska lurpassande och sätt att misstänkliggöra varandras politik skadar den representativa demokratin. Politiker anklagas för negativa kampanjer (politisk pajkastning) istället för att ägna sig åt politikens innehåll och goda strategier som öppna upp handlingsutrymme för att utveckla samarbete kring hur dagens politiska problem gemensamt kan lösas (jämför med kapitel 5 och 7).

Politikens olika arenor

Partiernas ideologi och strategi kommer till uttryck inom de olika arenor som utgör den representativa demokratins arbetsfält. Inom fyra arenor spelar partierna huvudrollen. Den första är *den interna partiarenan* där förtroendevalda, medlemmar och anhängare formulerar partiets syn på det goda samhället. I möten efter möten avhandlas ledarskaps- och sakfrågor.

Hur tycker du att partierna presenterar sin politik?

Vilken roll spelar ideologi och vilken roll spelar strategi?

Målet är att komma överens inom partiet om vilka personer som ska leda partiet, vad partiet tycker i olika frågor och vart partiet är på väg ideologiskt och strategiskt. Speciellt viktigt är partiets inre sammanhållning när det möter allmänheten och medierna på den andra arenan: *väljararenan*. Det gäller särskilt under valkampanjer inför allmänna val där partierna försöker nå ut med ett klart och tydligt övertygande budskap med sin ideologi och sakpolitik. Samtidigt vill partierna vinna så många röster som möjligt, och det kan betyda att de ger avkall på vissa ideologiska ställningstaganden.

Den tredje arenan är *den parlamentariska arenan* där partierna är mest aktiva mellan valen. Partiernas olika ideologiska ställningstaganden stöts och blöts på ett annat sätt än på väljararenan. Istället för att hävda sig som bäst är målet för ett parti att få genom sina förslag eller, om det inte är möjligt, att maximera sitt inflytande över politiska processer och beslut. Här beror ett partis inflytande på antalet mandat i den lagstiftande församlingen men även på politikernas skicklighet att skapa **handlingsutrymme** för att ingå kompromisser med andra partier för att föra politiken framåt. Metaforen "att sträcka ut en hand" (tidigare "kohandel") sammanfattar det givande och tagande som har kännetecknat svensk politik. Denna pragmatiska samarbetsanda har varit en viktig del i svensk politik. Den fjärde och sista arenan är *genomförandearenan* är de politiska besluten lämnas över till den offentliga förvaltningen och andra samarbetspartner för att bli verklighet. För allmänheten är just de konkreta lösningarna på vardagliga problem avgörande för deras bedömning av hur väl partierna uppfyller sina vallöften och visar att de förtjänar att leda landet.

Det finns spänningar inom och mellan de olika politiska arenorna. Precis som i andra grupper, som familjen eller kompisgängen, behövs både en samsyn om vad ska göras men också utrymme för diskussion om andra idéer och förslag. Inom partier behövs oliktänkande för ideologisk och strategisk vidareutveckling. Men inför väljarna måste partierna kunna visa upp en enig idé om vad de vill göra. Partierna får kritik för att inte veta vad de vill om deras politiker har olika åsikter i sakfrågorna och hur de vill göra för att få politisk makt.

Politikerna behöver också hävda att deras parti är bäst. Det sker ofta genom att utveckla strategier för att kritisera vad andra partier säger och gör. Men det finns gränser för hur kritik bör formuleras och kommuniceras. I vissa länder har personattacker, **negativt kampanjande** och falska påståenden tagit över det politiska samtalet (jämför med kapitel 7). För mycket bråk mellan partierna på väljararenan kan skada förtroendet för ett parti som en

Politiskt handlingsutrymme – en term som betecknar politikernas möjlighet att identifiera hur de politiska skillnaderna i en sakfråga kan utvecklas till en lösning som får stöd av majoriteten

Negativ kampanj – Negativt kampanjande är när det politiska samtalet domineras av negativa omdömen om motståndaren (ofta om personerna i sig) snarare än att politikerna pratar om sina egna förslag.

pålitlig samarbetspart och därmed hota det politiska arbetet på den parlamentariska arenan.

Även inom den parlamentariska arenan måste partierna fundera på hur mycket av sin ideologi och sina vallöften de är beredda att kompromissa bort för att komma överens eller behålla makten. Ett talande exempel är den tidsbegränsade lagen att minska antalet asylsökande från 2016. Miljöpartiet ville helst inte begränsa flyktingströmmen till Sverige men fick vara med att fatta beslutet eftersom det större regeringspartiet, socialdemokraterna, ansåg att det var nödvändigt. Språkrören Gustav Fridolin kallade regeringens flyktingpolitik för "skit". Flera miljöpartister tyckte att kompromissandet i regeringsställning gick för långt. Partiledningen försvarade beslutet genom att säga att det är viktigt både för denna fråga och för miljöfrågorna att miljöpartiet ingår i regeringen. Alternativet skulle annars ha varit att lämna regeringen och få mindre inflytande över Sveriges framtid.

Till syvende och sist skapar problem på dessa olika arenor svårigheter som visar sig på genomförandearenan. De aktörer och institutioner som ska se till att de politiska besluten få verkningkraft kräver både politisk beslutsamhet och politisk stabilitet. Men urvattnade eller hastigt bestämda politiska beslut bidrar inte till välfungerande politiska lösningar på vardagsnivån och gynnar inte allmänhetens förtroende för partiernas vallöften.

Att förstå partier, ideologi och strategi

Oavsett arena, oavsett ideologi och oavsett strategi har alla partier ett gemensamt mål. De vill stärka sina egna positioner och ståndpunkter. I en demokrati utgör konsten att övertyga politikens A och O. Genomtänkt sakpolitik, förslag på lösningar på politiska problem, bra politisk argumentation och en förmåga att ingå överenskommelser med andra partier ger ett representativt demokratiskt styrelseskick ett gott betyg. Partiernas förberedelser inför allmänna val och deras agerande under valrörelserna är ett bra test för hur väl den representativa demokratin fungerar.

Varför tror du att samhällsanalytiker oroar sig för Sveriges framtid? Ge exempel.

Att analysera ideologi

Välj ett parti och läs partiets valmaterial.

1. Läs noggrant igenom partiets material.
2. Identifiera hur partiet *beskriver* a) det goda samhället, b) dagens verklighet, c) samhällsproblem och d) hur de vill lösa de identifierade samhällsproblemen.
3. Vad skriver partiet om statens roll i samhället och om betydelsen av privat respektive gemensamt ägande?
4. Vilken roll anser partiet att individen och kollektivet ska spela i politiken?
5. Diskuterar partiet miljöfrågor och invandring?
6. Vilka bärande idéer använder partiet i sina beskrivningar? Exempel på bärande idéer: frihet, jämlikhet, rättvisa, integritet, valmöjligheter, ansvar.
7. Vilka sakpolitiska frågor diskuterar partiet och hur diskuteras dem? Vilka problem vill partiet lösa med sin politik?
8. Kommer partiets bärande idéer till uttryck i deras sakpolitiska diskussioner?

Tips på mer material:

Om ideologier: <https://www.sorummet.se/kategorier/samhallskunskap/politiska-ideologier>

Beckman, Ludvig (2005). *Grundbok i idéanalys. Det kristiska studiet av politiska texter och idéer*. Stockholm: Santérus förslag

Johansson, Bengt, Kumlin Staffan, Naurin, Elin & Wängnerud, Lena (2014). *Det politiska spelet. Medborgare, medier och politiker i den representativa demokratin*. Lund: Studentlitteratur

Petersson, Olof (2017). *Svensk politik*. Stockholm: Dialogos

Sveriges Radio. Det politiska spelet:

<http://sverigesradio.se/detpolitiskaspelet>

Michele Micheletti, statsvetenskap

Michel Micheletti är Lars Johan Hierta professor vid statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Hennes forskning behandlar frågor kring medborgarnas interaktion med politik och politiker.

3. Varför ska vi rösta?

Ludvig Beckman

Demokrati är att delta i och påverka gemensamma beslut. Den första kända demokratin, den vi känner från antikens Grekland för 2500 år sedan, praktiserades i *städer*. I en stad kunde invånarna besluta i gemensamma frågor genom att samlas på torget. Om oenighet uppstod, kunde frågan avgöras genom handuppräkning. I dag tillämpas demokratin på mycket större enheter. Det är länder, inte städer, som är dagens demokratier och det är inte längre praktiskt

möjligt för invånarna att samlas på torget för att fatta beslut. Den moderna, representativa, demokratin

förutsätter att invånarna har rösträtt. Att rösta i allmänna val är den främsta, om än inte den enda, metod varmed invånarna i storskaliga samhällen kan få inflytande över gemensamma beslut. Men spelar det någon roll om vi röstar eller inte? Och vilka bör ha rätten att rösta i en demokrati? Dessa båda frågor ska diskuteras nedan.

”Spelar det någon roll om vi röstar eller inte?”

Spelar det någon roll om vi röstar?

När det är val röstar vi tillsammans med andra. Antalet väljare uppgår inte sällan till många miljoner. Varje enskild röst har därför försvinnande liten betydelse. Vare sig din eller min röst kommer troligen att avgöra valresultatet. Kanske kunde vi därför lika gärna låta bli att rösta? Resultatet skulle ändå bli detsamma. Samma sak kan sägas om många andra situationer där utfallet beror på hur många människor agerar. Den globala uppvärmningen avgörs inte av vad du eller jag gör; lokaltrafiken slutar inte att fungera bara för att jag smiter igenom spärrarna i tunnelbanan; matbutiken kommer att klara sig även om någon av oss snattar några småsaker. Problemet med att förklara varför att rösta är viktigt är alltså detsamma som att förklara varför det spelar roll vad vi gör i en massa andra sammanhang. Detta har kallats det kollektiva handlandets problem. Den som struntar i att bidra – genom att inte rösta eller betala för sig i affären – kan liknas vid en fripassagerare (free-rider). En fripassagerare vill åka med, men inte betala för sig. Det är förstås enkelt att säga att det är fel att vara fripassagerare. Men frågan som vi här ställer är om det spelar någon roll?

Vad exemplen visar är emellertid att det spelar roll hur vi *alla* gör. Om ingen bryr sig om resultatet av sina handlingar, blir resultatet dåligt för alla. Om

ingen röstar, faller demokratin sönder. Om ingen betalar för sig i tunnelbanan, slutar den att fungera. Om alla snattar i affären, kommer den att stänga. Svaret på frågan om varför vi ska bry oss om att rösta är alltså att det beror på om vi tycker demokrati är bra eller inte. Föredrar vi att leva i en demokrati framför i en diktatur så har vi också skäl att rösta. Av samma anledning har vi skäl att betala biljetten i tunnelbanan, om vi tycker det är bra att det finns tunnelbana och av samma anledning inser vi att det är dåligt att snatta om vi tycker det är bra att det finns en affär.

Det sägs ofta att det är bättre ju fler som röstar. I Sverige är valdeltagandet ganska högt och brukar ligga omkring 80 procent. Det betyder att fyra av fem

Elin Wägner inför de 30 banden med 351 454 underskrifter som krävde kvinnlig rösträtt. Foto: Fotograf okänd, 1914. (Wikimedia Commons)

personer som får rösta faktiskt gör det. I en del andra länder är det mycket färre som röstar. I amerikanska val brukar det vara omkring hälften som använder sin rösträtt. Är de svenska valen därför "bättre", eftersom fler deltar i dem? Svaret beror på varför demokrati är viktigt. En del menar att demokrati är viktigt eftersom den utgör ett fredligt sätt att lösa konflikter på. Alternativet till att rösta är att bråka och att kriga. Om detta är poängen med demokrati, är det för all del viktigt att vi har rösträtt. Men det spelar inte så stor roll om vi använder den. Det viktiga är ju att vi inte slåss istället för att rösta.

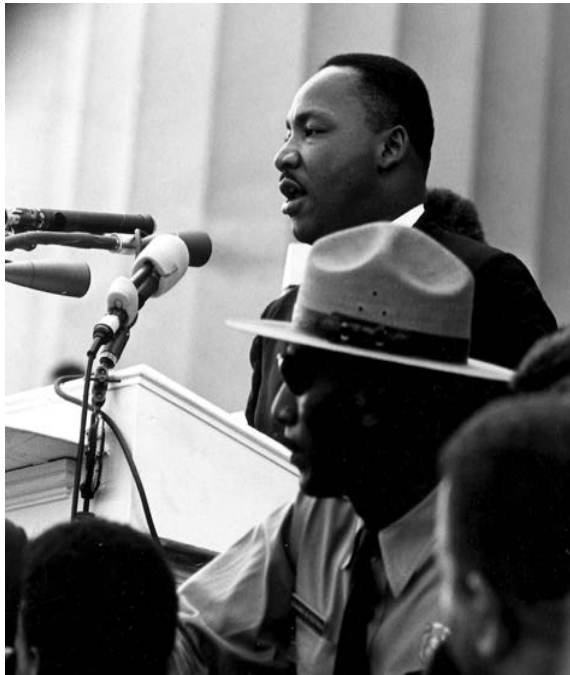
Men det finns andra anledningar till att föredra demokrati. Om vi till exempel anser att det fina med demokratin är att den ger alla olika grupper ungefär lika mycket inflytande, så spelar det stor roll om de som röstar är representativa för de grupper som finns i samhället eller inte. Låt oss till exempel anta att en demokrati bör ge unga och gamla, kvinnor och män, rika och fattiga, lika mycket inflytande. I så fall är det önskvärt att unga och gamla, kvinnor och män, rika och fattiga, röstar ungefär lika mycket. Det viktiga skulle alltså vara fördelningen av röstandet,

inte hur stort det är. Ett ökat röstande kan förstås vara ett sätt för att förbättra fördelningen av röstandet, om ökningen sker bland grupper som brukar att rösta i mindre utsträckning än andra.

Vilka bör få rösta?

En annan fråga är vilka som bör ha möjlighet att rösta i en demokrati. Ofta sägs det att demokratin kräver rösträtt för samtliga medborgare. Innan den allmänna rösträtten infördes i Sverige 1918 saknade till exempel kvinnliga medborgare rösträtt. Och bara tio år tidigare hade alla manliga medborgare fått rösträtt. Kravet att alla medborgare ska ha rösträtt var viktig i kampen för demokrati. Inte förrän 1965 fick till exempel svarta medborgare i den

Dr. Martin Luther King Jr. under sitt historiska tal "I Have a Dream" under demonstrationen i Washington D.C. Foto: Fotografokänd, 1963. (Wikimedia Commons)

amerikanska södern ett ordentligt rättsligt skydd för rösträtten. Innan dess kunde de amerikanska myndigheterna i vissa sydstater hindra svarta från att använda sin rösträtt.

Det är ändå möjligt att ifrågasätta kopplingen mellan medborgarskap och rösträtt. Är det för det första säkert att *alla* medborgare bör ha rösträtt? Är det, för det andra, säkert att *endast* medborgarna i ett land

bör ha rösträtt? Att inte alla medborgare bör ha rösträtt tycks fortfarande vara en vanlig föreställning. I många demokratier saknar till exempel fångar rösträtt. Likaså saknar ofta personer med utvecklingsstörning och andra intellektuella funktionshinder rösträtt. Men både fångar och personer med utvecklingsstörning är medborgare.

Sverige tillhör den minoritet av länder som inte begränsar rösträtten för vare sig fångar eller personer med utvecklingsstörning. Redan 1936 avskaffades den lag som fråntog vissa dömda brottslingar rösträtten i Sverige. Den lag som begränsade rösträtten för utvecklingsstörda avskaffades 1988 i och med att det inte längre blev möjligt att förklara vuxna medborgare "omyndiga". Om alla medborgare bör ha rösträtt, existerar det följaktligen ett stort antal

länder som inte uppfyller demokratins krav på allmän rösträtt. Men hur bör rösträtten fördelas i en demokrati?

Ett argument för att rösträtten för personer med utvecklingsstörning bör begränsas är att kunskap om de politiska alternativen är önskvärd. En person med ett förståndshandikapp kan därför ha svårt att veta på vad den röstar och vilka konsekvenser som olika politiska alternativ har. I extremfallet är en person med mycket allvarliga handikapp oförmögen att alls göra ett självständigt val. Ett argument mot att begränsa rösträtten är att det i praktiken kommer att vara svårt att avgöra för vilka den bör gälla. Risken är stor att personer som faktiskt har tillräcklig kunskap av misstag berövas sin rösträtt. I fråga om fångars rösträtt är argumentet ett annat. Frågan här är snarast varför vi överhuvudtaget skulle överväga att begränsa rösträtten för den som dömts för ett brott? Ett argument är att fångar inte förtjänar att delta i demokratin eftersom de brutit mot de lagar som vi alla beslutat tillsammans. Men det argumentet är inte helt övertygande. En brottsling har förstås brutit mot en eller några lagar. Men varför ska den som brutit mot en eller några lagar inte längre få vara med och besluta om alla de lagar som vi har i ett samhälle? Dessutom är det fullt möjligt att den som brutit mot en lag och hamnat i fängelse gjort det av skäl som vi vid närmare eftertanke kan ha viss förståelse för. Den person som stjälar mat från en affär begår ett brott och bör straffas för det, även om hon är fattig och hungrig och inte såg någon annan utväg i den stunden. Att hon inte heller ska få rösta eftersom hon begått detta brott skulle däremot kunna anses vara ganska omänskligt eller onödigt.

Det finns också en tredje grupp medborgare som saknar rösträtt i varje demokratiskt land: barn och ungdomar. Alla länder tillämpar en rösträttsålder. I en del länder är den 20, i några länder 16, men i de flesta är den för närvarande 18. Så har inte alltid varit fallet. Det är först på 1960- och 70-talen som rösträttsåldern blev 18 i Västeuropa. I Sverige var den till exempel 23 mellan 1921 och 1945. Att inte barn och unga får rösta ter sig nog ändå självklart för de flesta. Skälen är ungefär desamma som de som brukar anföras för att inte tillåta utvecklingsstörda att rösta. Barn saknar tillräcklig kunskap och erfarenheter för att förstå de politiska alternativen. Barn kan också påverkas av andra, exempelvis sina föräldrar, och riskerar därför att inte göra självständiga val. Skälet till att utesluta barn men inte utvecklingsstörda är kanske därför mer av praktisk karaktär. En rösträttsålder gäller alla lika och är mer rättvis i den meningen att den inte utesluter någon från rösträtten permanent. Samtidigt är det inte enkelt att förklara vilken kunskap som rösträtten kräver. Småbarn kan nog inte rösta. Men visst kan ungdomar göra det? Det är alltså inte självklart vilka kunskaper och vilken

Alla demokratier har en åldersgräns för rösträtt. I Sverige är denna satt till 18 år. Vilka argument för respektive emot kan du komma på för att sänka gränsen till 16 år?

slags självständigt som krävs för att få rösta. I vissa fall tycks det till exempel vara fallet att också vuxna medborgare saknar tillräckliga kunskaper och att de påverkats av andra som gör att de röstar osjälvständigt.

Rösträtt bara för medborgare?

Ytterligare en fråga är om endast medborgare bör ha rösträtt i en demokrati. Svaret beror på vad vi menar med medborgare. Alla länder har lagar som reglerar vilka som är medborgare. Men de lagarna ser olika ut och kan också ändras, beroende på vilka politiska partier som sitter vid makten. Låt oss till exempel föreställa oss att ett parti kommer till makten som säger att inga muslimer/judar/kristna får vara medborgare. En sådan lag skulle anses orättvis. Poängen är emellertid att den även skulle påverka demokratin, om vi menar att endast medborgare bör ha rösträtt. Om demokrati endast ger rösträtt till medborgare och lagen om villkoren för medborgarskap ändras, så ändras förstås även vilka som får rösträtt i demokratin. Villkoret att endast medborgare ska få rösta i en demokrati är problematiskt eftersom det gör rösträtten godtycklig. En annan utgångspunkt för rösträtten behövs som inte beror på vad lagen säger om vilka som får vara medborgare.

Ett förslag är att alla som påverkas av gemensamma beslut bör få möjlighet att delta i dem. Demokrati är enligt denna tanke att rösträtten ska gälla alla som påverkas av de gemensamma besluten. Det låter kanske bra, men det är ofta oklart vilka som påverkas av besluten. Och i praktiken går det ju inte att veta vilka som påverkas av ett beslut förrän det redan är taget. En del anser det vara en fördel med denna "påverkansprincip" att den skulle ge rösträtt också till människor utanför ett lands gränser. Visst är det så att andra än svenskar påverkas av besluten som fattas i den svenska riksdagen. Och självklart påverkas många andra än amerikaner av de beslut som USA fattar.

Ett annat förslag är att alla som är underställda gemensamma beslut bör få möjlighet att delta i dem. "Underställd" är den som har en skyldighet att följa beslutet. Den som befinner sig i Sverige har till exempel en skyldighet att följa de beslut som riksdagen beslutat. De som befinner sig utanför landets gränser har inte en skyldighet att göra det (med vissa undantag). Demokrati är enligt denna tanke att rösträtten ska gälla för alla som är skyldiga att följa de gemensamma besluten. Utifrån denna princip blir inte medborgarskapet viktigt, utan var en person är bosatt eller befinner sig. Ett problem är dock att människor ofta förflyttar sig över länders gränser. Ska deras rösträtt i så fall ändras varje gång de byter plats?

Om rösträtten bör gälla alla som påverkas eller om den bör gälla alla som är underställda gemensamma beslut är en fråga som fortfarande diskuteras.

I Sverige får bara medborgare över 18 år rösta i riksdagsvalet oavsett hur lång tid de bott i Sverige? Är det rimligt eller finns det skäl att tänka på ett annat sätt?

Trots att idén om demokrati funnits i mer än tvåtusen år är det följaktligen inte helt klart vilka som bör ha rösträtt i en demokrati.

Demokrati är ett ideal som ännu inte förverkligats fullt ut. Det är också ett ideal vi inte fullt ut förstått innebörden av. Frågor om rösträttens värde och vilka som bör ha rösträtt är aktuella både för den som vill stärka demokratin och för den som bättre vill förstå vad den betyder.

Olika regler i olika länder

Reglerna för vilka som får rösta och inte skiljer sig åt i världens demokratier. Här är några exempel på olika regler:

Demokratiska deltagare	Länder där gruppen får rösta	Länder där gruppen <i>inte</i> får rösta
Utlandsboende	Frankrike, USA, Sverige	Irland, Malta
Icke-medborgare (i lokalval)	Nordiska länderna, Österrike	Frankrike, Italien
Fångar	Sverige, Kanada, Tyskland	USA, Belgien, Luxemburg
Ungdomar (16 år)	Österrike, Brasilien, Österrike	Sverige, Danmark, USA (18) Malaysia, Libanon (21)
Förståndshandikapp	Sverige, Kenya, Kanada	Estland, Frankrike, USA

Tips på mer material:

Valmyndigheten om rösträtt: <https://www.val.se/svenska-valsystemet/rostratt-och-rostkort/rostratt.html>

Stockholmskällans material om rösträttsstiden i Sverige:

<https://stockholmskallan.stockholm.se/teman/demokratisering/rostratt/>

Ludvig Beckman, statsvetenskap

Ludvig Beckman är professor vid statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Ludvigs forskning är inriktad mot individers rätt att delta i de politiska processerna och de hinder och möjligheter som uppstår i dessa utmaningar.

4. Aktivism: engagemang, deltagande och inflytande i samhällsfrågor

Michele Micheletti

Inledning

”All offentlig makt i Sverige utgår från folket”, står det i regeringsformen, den grundlag som beskriver förutsättningarna för vår demokrati. Vad betyder ”utgår från folket”? Ett enkelt

svår är att folket väljer sina politiska representanter. Ett kompletterande svar är att de

engagerar sig i politiken. Hur engagerar vi oss eller hur deltar vi i politiken? Och spelar våra ansträngningar någon roll? Vad händer om vi inte får som vi vill i politiken? Vad säger det om oss och vad säger det om ”systemet”?

”All offentlig makt i Sverige utgår från folket”

Hur ser deltagandet ut?

Engagemang och deltagande i politiken tar olika form. Ett traditionellt svenskt sätt är genom medlemskap i föreningar och politiska partier. Ett levande föreningsliv anses viktigt för en fungerande demokrati. Tidigare anslöt sig många människor till olika folkrörelser, intresseorganisationer och andra slags föreningar. Fackföreningar, nykterhetsorganisationer, kvinnorörelser, välgörenhetsorganisationer men även koloniföreningar, kennelklubbar, scoutföreningar och idrottsorganisationer är exempel på olika slags sammanslutningar som länge har funnits i Sverige. Flera föreningar har till och med utvecklats till politiska partier. Socialdemokraterna har sitt ursprung i arbetarrörelsen. Miljöpartiet växte fram ur den gröna rörelsen och Feministiskt initiativ ur kvinnorörelsen. Ett relativt nytt parti som får kritiska frågor om sitt förflutna i den nynazistiska rörelsen är Sverigedemokraterna. Alla politiska partier har ungdomsförbund inom vilka unga människor kan pröva på politisk aktivism inom ramen för den representativa demokratin.

Är du själv med i någon förening? På vilket sätt är den föreningen aktiv i demokratin?

Några föreningar är eller har varit direkt anknutna till partierna, som till exempel [Landsorganisationen](#) (LO) som samverkar med Socialdemokraterna och [Lantbrukarnas Riksförbund](#) (LRF) med tidigare starka band till Centerpartiet. Vissa sammanslutningar har ett uttalat politiskt syfte utan att tillhöra en viss politisk ideologi eller något politiskt parti. De är partipolitiskt obundna. Kvinnorörelsen, som består av ett flertal olika föreningar, stred tidigt för kvinnors rösträtt och fortsätter på olika sätt att arbeta för kvinnors

Mångfaldsparaden i Almedalen. Foto: Joakim Berndes, 2016.

lika värde, jämställdhet och feminism i Sverige och utomlands. Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter ([RFSL](#)) har en liknande målsättning. Svenska samernas riksförbund ([SSR](#)) främjar rennäringen och samiska närings- och samhällsfrågor. Också andra föreningar har länge varit samhällsorienterade. Under 1920-talet drog Röda Korset igång skoltandvård och arbetar i dag intensivt med katastrofhjälp i krigshärjade länder. Tidigt propagerade nykterhetsrörelsen för att alkohol stod i vägen för ett jämlikt samhälle och slår i dag fast att alla slags droger hindrar ett fritt och rikt liv. Rädda Barnen har utvecklats från att vara en välgörenhetsorganisation till att kämpa för barnens rättigheter i samhället.

I dagens föreningsliv ingår även nätverksliknande grupperingar med lösare struktur, föreningar utan individuellt medlemskap, enfrågeföreningar och identitetsrörelser. Illustrativa exempel är den svenska grenen av miljöorganisationen [Greenpeace](#), lokala [NIMBY](#)-protestgrupper, [Ung i Sverige](#) och det feministiskt inriktade ungdomsnätverket [1000 Möjligheter](#). Globaliseringen, individualiseringen och demokratiseringen men också informationsteknologiska framsteg har lett till att nya samhällsfrågor och

NIMBY – står för **Not In My BackYard**. Grupper som protesterar mot förändringar i områden som tillhör oss alla (gator, torg, stadsdelar etc.). Är ofta aktiva för att skapa opinion.

arbets sätt har rotat sig i Sverige. Gamla och etablerade föreningar och även de politiska partierna har tagit intryck och anpassat sig till dessa samhällsförändringar.

Kungsträdgården, maj 1971. Demonstrationer mot fällningen av almarna. Foto: Lennart af Petersens (Stockholmskällan)

Under åren har flera föreningar omprövat både vad och hur de vill påverka i politiken. Rättighetsbaserade föreningar har skärpt kraven på vad de ser som rättvis och jämlik behandling och vill att politiska partier lagstiftar om bättre rättsskydd. I ökad utsträckning använder de också rättssystemet när

de anser att staten gör fel. [Naturskyddsföreningen](#) blev så småningom Sveriges största miljöorganisation med målsättningen att rädda hela planeten och inte bara värna om den svenska naturen. De ställer krav på partierna men använder också konsumentmakt i sin kamp. Alla föreningar och politiska partier – även de största folkrörelserna – har känt ett behov av att synas mer offentligt. De konkurrerar om allmänhetens uppmärksamhet och stöd. Sociala medier och en annan mer känslomässig och personlig framtoning är nu viktigt. Individualiserade "do-it-yourself"-sätt att delta i föreningsverksamheten har utvecklats. Att försöka lösa sociala och miljöproblem genom att ändra sin egen konsumtionslivsstil (t.ex. att inte äta kött och att ingå i delningsekonomi) är bara två exempel.

Genom föreningsverksamheten tränar och övar vi kommunikations- och debatteknik och lär oss om det demokratiska styrelseskicket och dess beslutprocesser. Det är också meningen att vi kritiskt reflekterar över vår egen och andras samhällsuppfattning. På så sätt utvecklar vi färdigheter i politiskt inflytande. Föreningslivet har länge betraktats som utbildning i demokrati. Ett viktigt mål för statens ungdomspolitik är att alla unga ska ha verklig tillgång till inflytande i samhället (www.mucf.se). Under senare år har föreningslivets och partiväsandets demokratiska uppbyggnad och respekt för demokratins idéer diskuterats. Föreningar och politiska partier med

Sociala medier har allt mer blivit en viktig del för att mobilisera stöd för politiska frågor. Vilka erfarenheter har du av politisk aktivitet på nätet?

kopplingar till extremism, terrorism och våldsbejakande idéer och arbetssätt har lett till en ny debatt om vilka verktyg som är lämpliga i kampen att påverka politiken.

Politisk mobilisering

Det finns olika sätt att försöka påverka samhällsutvecklingen. Ett nödvändigt första steg är att skapa en bred förståelse för det som man vill påverka. För att kunna **mobilisera stöd** för en fråga eller förslag på problemlösning måste andra i samhället övertygas om att (1) det finns ett samhällsproblem som (2) behöver en politisk lösning. Lyckad mobilisering kräver en skicklig framställning av varför makthavare ska ta sig an en viss fråga. Hur kraven formuleras (den politiska problembeskrivningen) kan ta sig olika uttryck. Vad som brukar vara viktigt är att beskrivningen är i samklang med ett lands nyckelvärderingar och att den kan locka till sig medieuppmärksamhet. Sveriges mest grundläggande värderingar, som de är beskrivna i regeringsformen, om alla människors lika värde och den enskildes frihetskärna hänvisas flitigt till i mobiliseringens argumentation. Aktivisterna måste också bestämma om de ska bygga sin kampanj på fakta eller känslor – eller bådadera. Både sakinnehåll och mobiliseringssätt skiftar från tid till annan. Sättet att påverka politiken är även beroende av ideologisk inriktning, mobiliseringsverktyg och medieplattformar.

Ett brett stöd måste också visas offentligt. Sympatisörerna uppmuntras att stödja eller rösta på ett visst parti, kontakta makthavare för att diskutera frågan, skriva under ett upprop så att tillräckligt många namnunderskrifter kan överlämnas till makthavare (t.ex. politiker, tjänstepersoner eller företagsledare). Ibland används mer direkta former som bojkotter, demonstrationer och protester för att visa hur brett stöd som har mobiliserats. Påverkansförsök varierar mellan samarbetsinriktade kontakter med makthavare till direkt konfrontation. Ibland är det makthavarna som bestämmer när de väljer att bjuda in till öppen dialog eller inta en avvisande hållning till aktivisterna och/eller frågans politiska relevans.

Det händer också att makthavare reagerar på det sätt som frågan framförs på. Det finns politiska system som är mer öppna eller mer stängda för medborgarnas påverkansförsök. Sveriges är ett jämförelsevis öppet land. Olika politiska partier och enskilda politiker skiljer sig också åt. Nästan alla partier motsätter sig civil olydnad och olagliga handlingar. Alla uppskattar inte direkta aktioner såsom petitioner, demonstrationer och ockupationer. De reagerar olika på protestaktioner, till exempel i samband med skolnedläggningar. Här spelar vänster-högerskalan och egen erfarenhet av protestaktioner en viktig roll. Helst vill partierna att allmänheten engagerar

Politisk mobilisering
- att sätta igång ett politiskt stöd genom att aktivera allierade och driva på för en särskild sakfråga.

sig genom valdeltagandet eller partimedlemskap, alltså genom de konventionella sätten att påverka.

Oavsett frågan kan makthavare uppfatta politisk aktivism som problematisk. För politiker utgör aktivism ett dilemma. Å ena sidan bör våra folkvalda vara lyhörda för opinionsyttringar från allmänheten. Å andra sidan är de tvungna att väga dessa framförda åsikter mot andra som inte hörs via aktivistkanaler. Det är lätt för partier och politiker att avvisa aktivism som uppfattas som extrem i substans och stil.

Ibland öppnas speciella möjligheter för att påverka politiken. Så kallade "politiska möjlighetsfönster" (windows of opportunity) inträffar under särskilda tidpunkter såsom valrörelser eller när olika politiska grupperingar inte kan endas om vad de tycker om en viss fråga. Skickliga aktivister utnyttjar sådana tillfällen för att mobilisera stöd för sin sak inom den representativa demokratins ramverk. Aktivistgrupper som arbetar *utomparlamentariskt*, det vill säga utanför den representativa demokratin, använder andra mer direkta metoder och andra tillfällen som stora idrottsmatcher och viktiga helger som möjlighetsfönster för att nå ut offentligt och att angripa motståndare. Så har renkläder-nätverk gjort för att politisera arbetsförhållanden i de länder som tillverkar våra kläder, t.ex. med kampanjslogan "Red Card to Child Labor" under fotbolls-VM 2006. Men även skolor kan bli en arena för politik, som när svenska aktivister mobiliserar stöd för den globala kampanjen om köttfria skolmåltider för att främja miljön, den globala matförsörjningen, hälsan och djuren (<http://kottfrimandag.se/>)

Att vinna inflytande

Aktivister vill förverkliga sin vision av det goda samhället. Ofta är det svårt att avgöra om de har haft framgång med sina ansträngningar eller inte. Kanske har de lyckats övertyga en hyfsat stor grupp människor om sin vision men misslyckats med att mobilisera stöd för sättet att nå fram till den. Eller så har de fått med sig en stor grupp samhällsmedborgare men inte makthavarna, som antingen avvisar frågan eller aktivisternas tillvägagångssätt. Det kan också hända att makthavarna är med på banan men att det saknas tillräckliga ekonomiska eller andra resurser för att göra något åt problemet.

För att utöva politiskt inflytande krävs mycket arbete och en hög grad av tålamod. Inflytandeprocesser är långa och komplexa. Efter att ha mobiliserat allmänheten är det dags för skickliga aktioner för att få upp frågan på makthavarnas dagordning – i politiken, civilsamhället eller företagsvärlden.

Finns det gränser för vad som är acceptabelt i en demokrati när det gäller aktivism? Vilka är de gränserna i så fall?

Det kan sedan ta lång tid för en policyprocess att komma igång. Makthavare måste formulera policyförslag och få dem godkända i beslutfattande församlingar. Sedan kommer genomförandedet.

Det finns en *inputsida* av politiskt inflytande (mobiliseringen och dagordningsättandet) och en *outputsida* (beslut och genomförande). Ännu viktigare i slutändan är om aktivismen löser verkliga problem, aktivismens *utfallssida*. I bästa fall försvinner problemet från samhället. Sällan fungerar aktivismen så effektivt och resultatinriktat.

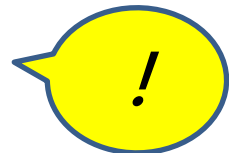
Vad händer om vi inte får som vi vill?

Trots ansträngningarna lyckas inte alla få inflytande över politiken på det sätt de vill. Ibland lyfts frågan inte offentligt och den kommer inte upp på makthavarnas dagordning. Ibland blir policyförslag nedröstade. Hur ska misslyckade påverkansförsök förstås? Alla politiskt aktiva behöver göra en "felsökning". Vad gick fel och hur? Ska kampen föras vidare eller är det dags att ge upp? Kanske kunde frågan beskrivas bättre eller framföras på ett annat sätt. Kanske behövs bredare stöd. Misslyckade påverkansförsök skapar ofta spänningar inom partier och föreningar och mellan deras olika interna falanger. Då får ledarna och sympatisörerna bestämma hur spänningarna ska lösas. I värsta fall leder de till uttalade konflikter, ledarbyte och att några aktivister lämnar eller utesluts.

Vad som är viktig är att processen kring olika påverkansförsök uppfattas som demokratiskt **legitim**. Tycker aktivisterna att frågan togs hand om på ett schysst sätt? Eller ringaktades de från första början? Frågan är också hur aktivister uppfattar politiska motgångar. Accepterar de att majoritetsbeslut är legitima även om de tycker att majoriteten fattade fel beslut? Eller klagar de på att majoriteten är dum? En annan viktig fråga är hur aktivister uppfattar de befintliga möjligheterna att påverka politiken. Det talas mycket om att politiska partier är toppstyrda och inte släpper in nya frågor. Vad tycker aktivister om de sedvanliga kanalerna in i politiken: bra eller hopplösa att använda? I slutändan säger deras sätt att se på sitt motstånd någon väsentligt om hur demokratin inom politiken, i företagsvärlden och inom det civila samhället fungerar idag. Processer som uppfattas som stängda och icke-legitima kan leda till en känsla av utanförskap och passivitet. De kan även trigga igång ett slags aktivism som inte respekterar det demokratiska förfaringsättet, till exempel olagliga och våldsamma handlingar. Lika viktigt är att makthavare funderar över hur de reagerar på politisk aktivism och hur processer inom politiken och andra sfärer kan utformas på ett mer demokratiskt inkluderande sätt.

En vanlig invändning är att det demokratiska systemet är toppstyrt, dvs. att det är några högst upp som bestämmer. Håller du med? Varför/varför inte?

Legitimitet - "berättigande", att ha stöd där alla inblandade anser att det gått rätt till (t.ex. ett val eller införande av viss politik).

Aktivism

I år är det 50 år sedan ungdomarna deltog i vad som kallas det största upproret i modern tid. Året var 1968 och protesterna ägde rum i ett stort antal länder. Unga människor – i synnerhet universitetsstudenter – ledde protesterna. De protesterade mot kriget i Vietnam, kapitalismens makt i världen, rika länders behandling av fattiga länder, kvinnors underordning, rasförtrycket i till exempel Sydafrika och USA och miljöförstöring. Ungdomarna kämpade för bättre utbildningsformer, kritiskt tänkande och nya sätt att uppfatta demokrati och politik. De engagerade unga människorna tyckte att den representativa demokratin stängde ute dem. Politiker ville inte lyssna på vad de hade att säga. Därför valde de utomparlamentariska sätt att få sin röst hörd. Ibland blev protesterna våldsamma när arga unga aktivister och poliser möttes på gator och torg. Det sena 1960-talets politiska aktivism förändrade samhällets normer. Ungdomen blev en egen samhällsgrupp – med en särskild identitet – som den politiska makten var tvungen att ta hänsyn till. Revolten mot samhällets hierarkier och samhällsautoriteter ledde också till nya sociala normer för hur vi umgås med varandra.

I dag ser man spår av 68-generationens ansträngningar i Sverige. Numera uppskattas och eftersöks ungas politiska engagemang bland annat i ungdomsförbund och genom olika skolprojekt som skolvalet. Jämfört med 1968 är ungdomar inte lika politiskt aktiva. Något som förenar 68-generationen med dagens unga är att många i dag uppfattar partipolitiken som ett segt och tråkigt sätt att få sin röst hörd. Demonstrationer eller uppror på Facebook blir vanligare. Viktiga händelser skapar också möjlighetsfönster som leder till aktivism. Här kommer två exempel.

Ung i Sverige bildades av en grupp ensamkommande flyktingar från Afghanistan. De gillar inte Sveriges flyktingpolitik och skriver på sin Facebook-sida. "Vi kräver ett stopp på utvisningarna till Afghanistan. Det finns flera möjligheter för beslutsfattare att möta våra krav, men de väljer att skylla på varandra". De har sittstrejkat på centrala torg i Stockholm och fått ha fått mycket uppmärksamhet i medierna. Riksdagen röstade igenom ett lagförslag om att vissa ensamkommande som nekats asyl ska få en ny chans till ett tidsbegränsat uppehållstillstånd för studier på gymnasial nivå. Ung i Sverige menar att de har nått framgång med sina aktioner. Men helst vill de att Sverige återgår till den gamla flyktingpolitiken. Kampen går vidare.

Tips på mer material:

Folk i rörelse. <http://www.folkirorelse.se/>

Sveriges Radio. Dröm om demokrati <https://urskola.se/Produkter/182800-Drom-om-demokrati-Hundra-ar-i-Sverige#Om-serien>

Avhandling om protester mot skolnedläggningar:

<https://www.skolporten.se/forskning/avhandling/power-impact-protests-lobbying-school-closures-sweden/>

Michele Micheletti, statsvetenskap

Michel Micheletti är Lars Johan Hierta professor vid statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Hennes forskning behandlar frågor kring medborgarnas interaktion med politik och politiker.

5. Känslor, historia och politik

Jens Ljunggren

Känslor i politiken

Under en stor del av efterkrigstiden har det framstått som ett ideal att politik ska bedrivas rationellt och bygga på förnuftiga argument. Känslor, har många menat, utmärker de politiska extrempositionerna till både höger och vänster, men ska inte ha hemvist i en demokratisk ordning. Sedan en tid tillbaka har forskare ifrågasatt denna syn på politik och menat att känslor behövs för att få människor att engagera sig politiskt.

Den svenska socialdemokratins väg till politisk dominans visar att känslor och känslopolitik har haft en avgörande inverkan på svensk politisk historia. Vad människor känner och vilka känslor de ger uttryck för bestäms till stor del av den kultur vi lever i som skapar normer för var och när samt av vem olika känslor ska kännas och uttryckas. När arbetarrörelsen växte fram i Sverige under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, var det långtifrån självklart att arbetare skulle rikta vrede mot överheten. Arbetarrörelsen måste erövra vreden åt arbetarna och därför åkte agitatorer land och rike runt för att underblåsa arbetarnas vrede. År 1884 uttryckte sig en av arbetarrörelsens mest färgstarka **agitatorer**, [August Palm](#), så här: ”Därföre, proletärer, lären att känna, förakta och hata dessa parasiter!” Palm tillskrev arbetarna en hatkänsla samtidigt som han bekräftade densamma. Arbetarna hade rätt att känna vrede och hat! Det var viktigt för agitatorerna att förmedlade en känsla av värdighet till arbetarna. Agitationen tydliggjorde att arbetarna hade förnedrats och utsatts för förakt och kränkningar. Nu krävde man människovärdet åter. Vreden skulle få arbetarna att stå upp mot kränkningar och värna sin rätt.

Inom den reformistiska del av det socialdemokratiska partiet som leddes av [Hjalmar Branting](#) kom dock snart vreden att uppfattas som en problematisk känsla. Enligt Branting skulle agitationen fostra folket och lära dem att med sitt förnuft kontrollera sina känslor. [Per-Albin Hansson](#), som tog över partiledarskapet efter Brantings död 1925, följde Branting i spåren. En god socialist skulle inte hata vare sig människor, folk eller raser, menade Hansson.

”Därföre, proletärer, lären att känna, förakta och hata dessa parasiter!”

Agitator - en person som ivrigt försöker att övertyga andra, särskilt i politiska sammanhang.

Branting och Hansson gestaltade arbetarnas och arbetarrörelsens värdighet på ett annat sätt än den tidiga agitationen. Värdigheten låg, menade de, inte i omedelbara vredesutbrott, hat eller våldsamerhet, utan i arbetarnas självbehärskning och arbetarrörelsens succesiva framgångar. Stoltheten kom med tiden att ersätta vreden som värdighetsskapande känsla inom den svenska socialdemokratin. I Sverige hölls de första förstamajdemonstrationerna 1890 och sedan dess har förstamajfirandet varit ett sätt för arbetarrörelsen att visa stolthet. Så här rapporterade tidningen *Socialdemokraten* från första maj 1909: "När arbetarskarorna i dag samlas i mångtusende på olika platser i vårt land till demonstration för sina krav i arbetets stora frigörelsekamp, är vid dagen även fäst ett stort och stolt minne." Man skulle inte känna skam för att man var arbetare och hade det knappt; man skulle vara stolt för att man var delaktig i en rörelse som var på frammarsch och hade framtiden för sig. Stoltheten förmedlade självkänsla, hopp och framstegstro. Förstamajfirandet vittnade om stabilitet och styrka.

Kosackvalet

År 1928 var det val till riksdagen. Detta val, det så kallade [Kosackvalet](#), illustrerar tydligt hur politiken kan både påverka och påverkas av känslor. Sveriges Nationella Ungdomsförbund, en organisation som stod Högerpartiet nära (föregångarna till Moderaterna), gick i spetsen för en mycket hätsk valkampanj mot det Socialdemokratiska partiet. På färgstarka och skräckinjagande affischer trummades in vad som skulle hända om Socialdemokraterna vann valet. Visionen var minst sagt dystopisk. "En var som röstar på 'Arbetarepartiet' röstar på samhällets omstörtande och [bolsjevismens](#) införande", kunde man läsa på en av affischerna. Den svenska högern blandade i denna valkampanj en mycket effektiv brygd av traditionell svensk rysskräck och rädsla för kommunismen.

Valaffisch från 1928 års "kosackval". (KB:s affichsamling)

Kosackvalet – valet 1928 kom att bli ett hätskt val där högern och vänstern målade upp en mörk framtid om motståndaren vann. Kosack syftade på fruktade krigare i Ryssland, dvs. hotet från kommunisterna i Sovjetunionen.

Bolsjevism - politisk åskådning förknippad med det kommunistiska Sovjetunionen under Lenin och Stalin.

Socialdemokraterna hade föreslagit att arvs-katten skulle skärpas och [Ernst Wigforss](#), en av partiets ledande ideologer, hade yttrat att "[f]attigdomen fördrages med jämnmöd, då den delas av alla." Till råga på allt bedrev socialdemokraterna valtekniskt samarbete med kommunisterna. Allt detta

retade högern och underblåste hätska känslor. För högern var detta ren bolsjevism.

Valpropagandan var mycket genomtänkt. Tecknaren Gunnar Widholms brännande och mörka framtidskildringar ingöt skräck och rädsla hos betraktarna. Plakaten lät förstå att om Socialdemokraterna vann valet skulle familjebanden upplösas, barnen skulle förvildas och all moral försvinna. Bilder av utsatta kvinnor vid sidan av ohyfsade och barbariska män med utländsk utseende förmedlade tydligt och gripbart känslor av hot och sårbarhet samtidigt som bilderna också bar också på en sexuell underton. Plakaten berättade om hotande våldtäkter på svenska kvinnor och indirekt uppmanade de männen i Sverige att stå upp för och försvara både sina familjer och sina kvinnor. Valpropagandan manade till uppslutning bakom klassiska konservativa värden såsom familj, nation och privategendom. Bolsjevismen skulle drivas ur landet.

Nutida forskning har visat att det kan vara en mycket effektiv strategi för ett politiskt parti att få väljarna att bli skrämda av motståndarna och samtidigt rikta ilska mot samma antagonister. Valet 1928 bekräftar tydligt denna tes. Det uppskruvade känsloläget påverkade valdeltagandet, som ökade från 53 till 67 procent. Mittenpartierna - socialdemokrater och liberaler - backade,

Inför valet 2014 hade Sverigedemokraterna flera uppmärksammade (och utskällda) reklamfilmer där olika välfärdstjänster ställdes mot invandring. (Bild: Youtube)

medan ytterflankens partier – högern och kommunisterna – gynnades. 1928 års val gjorde också att det socialdemokratiska partiet reformerades och förändrades på ett sätt som på sikt skulle få avgörande betydelse för svensk politisk historia. Partiapparaten centraliserades och partiledarpositionen stärktes. Socialdemokraterna skulle inte föra en konfrontativ klasspolitik utan vinna makten genom att söka allianser med andra klasser och partier. Det ingick i denna strategi att man ville dämpa känslonivån i den politiska debatten. I början av 1930-talet såg partiledaren Per-Albin Hansson farliga tendenser i samtidens politiska samtal: "Språkets våldsammaste uttryck anlitas, de rena skälls- och smädeorden hagla, beskyllningarna gå på heder och ära, allt är inriktat på att vädja till de lägre instinkterna, väcka de sämre känslorna, mobilisera misstroendet och hatet." Skulle man få demokratin att fungera krävdes

Vilka likheter och skillnader kan du se med 1928 års val och det samtida politiska klimatet?

något annat än både högerens och vänsterns "sociala upphetsningsarbete". Hansson ville se tålamod, mognad och fostran i politiken.

1928 års valplakat tillkom under en tid då de ideologiska och sociala motsättningarna var mycket starka. I takt med att dessa mildrades blev retoriken mindre oförsonlig. Ändå har känslor fortsatt att spela en viktig roll under efterkrigstiden i svensk politik. Den socialdemokratiske partiledaren [Tage Erlander](#) framställde i sina tal Sverige som en paradisisk ö av trygghet, standardökningar och samförstånd i en värld som i övrigt präglades av kallt krig, otrygghet och skarpa motsättningar. På samma sätt kontrasterade han sin egen samtid gentemot det tillstånd som hade rått i landet före 1932 då aggressioner och bittra motsättningar hade frodats. Nu hade socialdemokraterna skapat lugn och ro i landet. Men rädslan fyllde fortfarande en funktion i Erlanders politiska retorik. Flitigt appellerade han till känslor av rädsla och oro för att varna för hur illa det skulle gå om man inte bedrev socialdemokratisk välfärdspolitik. Kriget och eländet lurade bakom hörnet och det gällde att hålla tungan rätt i mun.

Inför valet 2018

Nu inför valet 2018 präglas politiken återigen av oro och rädsla, men det som oron riktas mot är en annan än många gånger tidigare. Så här beskrev den tidigare talmannen [Tage G. Peterson](#) i en intervju tidigare i år läget inför valet: "Jag minns ingen valrörelse där människor har varit så rädda. Det är sådan oro i omvärlden med krig och flyktingar. Men också en rädsla i vårt eget land, med organiserad brottslighet, våldtäkter och övergrepp". Nu som så många gånger tidigare pågår också en politisk kamp om att få bestämma vems och vilka känslor som är legitima och ska få prägla det politiska klimatet. Debattörer, forskare och politiker har varnat för vad rädslor gör med samhället. Rädslor, menar de, föder ännu mer rädsla. Rädslorna splittrar samhället, skapar motsättningar mellan olika samhällsgrupper och raderar den nödvändiga tillit mellan människorna som samhället och demokratin behöver. Faran ligger inte primärt i det som rädslan riktats mot. Det verkligt farliga är rädslorna i sig och hur de får människor att agera och reagera på sociala utmaningar. Vissa politiker underblåser istället oron och rädslorna, medan andra för att vinna röster försöker fånga upp den oro och de rädslor som de förstnämnda ger näring åt.

Vilka känslor finns i politiken idag och varför just dessa?

Känslor som gemenskap

Forskning visar att det i samhället finns både uttalade och outtalade regler för vad människor ska känna hur känslor ska uttrycka. På en begravning förväntas människor känna och uttrycka helt andra känslor än på ett bröllop och i familjen råder andra normer än på arbetsplatsen. För att analysera detta har man i forskningen talat om *emotionella gemenskaper*, vilka styrs av olika regelsystem. Politiken består av flera sådana gemenskaper. Inom partier, rörelser och politiska institutioner som riksdagen, ledarsidor och på nätet skapas och upprätthålls känslor och känslonormer på olika sätt. Dessutom har dessa känslor och normer förändrats över tid. De har en historia. Känslorna påverkar våra verklighetsuppfattningar, relationer, handlingar och politiska identiteter och därför har det i politiken ofta pågått en kamp om att få definiera vilka känslor som ska finnas i politiken och vilka inte. Olika känslor har varit olika gångbara och tillåtna under olika tidsperioder och under skilda omständigheter.

Källa: Strömbäck, Jesper & Nord, Lars (red.), *Kampen om opinionen: politisk kommunikation under svenska valrörelser*, Stockholm, 2013

Kampen om känslorna gäller inte minst vredens och hatets roll i politiken. Under 2000-talets första decennier har på många sätt den politiska vreden återvänt till politiken. Bland annat har ökad social ojämlikhet i kombination med djupgående och för många människor, smärtsamma, sociala, ekonomiska, kulturella och tekniska förändringar utgjort en grogrund för politisk vrede. Frågor om såväl förortshat och klasshat som hat mot invandrare har flera gånger varit på tapeten i den offentliga debatten. Ledande politiker har också vänt sig mot både dessa yttringar av hat och det så kallade näthatet med försök att hantera och begränsa och dessa uttryck. Kampen om känslorna i politiken pågår och i denna mening är dagens situation inte olik den som rådde under mellankrigstiden.

Den goda rädslan och den goda vreden?

Ur ett historiskt perspektiv kan man dock inte helt bortse från att både rädslan och vreden under vissa omständigheter har haft positiva konsekvenser för politiken och samhället. Rädslor är inte alltid irrationella eller skadliga för vare sig individen eller samhället. Filosofen [Thomas Hobbes](#) tillskrev 1651 i sin bok *Leviathan* rädslan en avgörande och positiv betydelse för samhällsgemenskapen. I det så kallade **naturtillståndet** rådde allas krig mot alla, menade Hobbes, och därför hade människor skapat samhällen och upprättat stater för att kunna leva fredligt under ordnade förhållanden. Människornas rädsla för att återfalla till naturtillståndet upprätthöll

Borde det finnas andra känslor i politiken, i så fall vilka och varför?

Naturtillstånd – Inom filosofin är naturtillståndet den situation som skulle uppstå om våra lagar, normer och moraliska regler inte längre skulle gälla.

samhällsgemenskapen. Hobbes kan hjälpa oss att förstå också 1900-talets historia. Exempelvis bidrog under detta århundrade både farhågorna för vad som skulle hända om folket gjorde revolution och kalla krigets atomvapenhot till att skapa politisk stabilitet och inskräpa behovet av en fungerande välfärdsstat.

Vreden har varit viktig för att skapa jämlikhet och rättvisa i samhället. Genom att känna och uttrycka vrede har människor värnat sin självaktning och mänskliga värdighet i politiken. Bland annat har vreden varit intimt sammanlänkad med de mänskliga rättigheternas historia, vilka, när de formulerades i samband med 1700-talets franska och amerikanska revolutioner, markerade människovärdets yttersta gräns. Då denna gräns inte respekterades var det var och ens både rätt och skyldighet att reagera med vrede för att värna sin värdighet.

Tips på mer material:

Ljunggren, Jens (2015). *Den uppskjutna vreden: socialdemokratisk känslopolitik från 1880- till 1980-talet*. Lund: Nordic Academic Press

Strömbäck, Jesper & Nord, Lars (red.) (2013). *Kampen om opinionen: politisk kommunikation under svenska valrörelser*, Stockholm

Känslor i politiken (SR):

<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=438&artikel=6295672>

Vems rädsla och vrede är det som kommer till uttryck och vilka politiska riktningar är det som kan dra nytta av dem?

Jens Ljunggren, historia

Jens Ljunggren är professor vid historiska institutionen vid Stockholms universitet. Hans forskning behandlar bland annat frågor om politik och känslor genom historien.

6. Partierna på catwalken

Maria Jansson och Louise Wallenberg

Inledning

Mode och politik är nog inte två områden som vi tänker på samtidigt, men politikernas synlighet i medierna innebär att deras klädval har stor betydelse. Som kändisar visar de upp kläder i media, samtidigt som kläderna har betydelse för hur de uppfattas av sina väljare. Politikernas växande synlighet har medfört att många idag använder sig av en stylist eller en rådgivare. I fråga om kläder blir också könsdimensionen i politiken mycket tydlig. Det är ofta de kvinnliga politikernas kläder som kommenteras, inte männens. Kläder och stil spelar stor roll för hur bilden av våra politiker skapas och tas emot i medierna. Och det är om modets betydelse för våra politiker som detta kapitel ska handla: Hur ser relationen mellan modeindustrin och politikerna ut? Hur ska en politiker klä sig för att vara rätt i olika sammanhang? Vilka budskap sänder politikers kläder? Påverkar kläder hur vi ser på kvinnliga och manliga politiker?

Framväxten av en modeindustri

Mode har kommit att spela en alltmer framträdande roll i vårt svenska samhälle: modeplagg, trender och stil diskuteras i såväl de traditionella som i de sociala medierna nästan dagligen. Detta ökande intresse ska ses i ljuset av att svensk modeindustri har vuxit sig stark och blivit en viktig näring inom den svenska ekonomin. Det rör sig om en industri som inkluderar både producenter av snabbmode (som t ex HM) och tillverkare av mer kvalitativt mode (som t ex ACNE och Whyred). I takt med att mode har blivit en ekonomisk faktor att räkna med har mode också blivit kultur. Modets genomslag inom kulturvärlden märks inte minst genom alla de modeutställningar som museerna idag erbjuder och att mode ges utrymme i medierna, ofta i anslutning till kulturdebatter, film- och litteratur- och konstutställningsrecensioner och när politiker framträder offentligt.

Mode har länge haft en viktig ekonomisk och samhällsroll. När det västerländska samhället moderniserades under 1800-talet möjliggjordes masskonsumtion och det växande välståndet gjorde mode tillgängligt för fler. Denna tid såg bland annat födelsen av modevisningar i så kallade **haute couture**-hus. Mode blev på så sätt en synlig del av samhällsutvecklingen och redan från början kommenteras den av dåtidens poeter och kritiska tänkare såsom [Thomas Carlyle](#) i England och [Charles Baudelaire](#) i Frankrike.

Vad har du för kläder på dig just idag, och vad skickar dina kläder för signaler tror du?

Haute couture - den allra finaste formen av exklusivt och dyrbart mode. Används för att beskriva ett fåtal ledande modehus i Europa, såsom Dior och Armani.

Det 'modesystem' som finns idag formades alltså redan i mitten av 1800-talet. Under de senaste decennierna har dock en stor förändring skett: vi har fått ett allt större utbud och modets produktionshets innebär att det är väldigt lite som skiljer en kollektion från en annan. Tidigare rörde det sig om två kollektioner per år, sedan fyra, sex, och till sist åtta kollektioner per år. För snabbmodekedjorna är produktionstakten ännu högre: företag som HM och

Oidentifierad textilarbetare i Kambodja. Foto: John & Carolina, 2010. (Wikimedia Commons/Flickr).

Zara tar fram en ny kollektion varje vecka. Kläder och mode har blivit en ren konsumtionsvara: här idag, borta imorgon – och allt är tillgängligt för en spottstyver. Det är någon annan som betalar för vår överkonsumtion och efterfrågan på nya billiga kläder: i länder som Bangladesh, Indien och Sri Lanka arbetar textilarbetare under ohälsosamma, livsfarliga förhållanden under omänskligt långa arbetspass – och för en lön som de sällan kan leva på.

Modet och den moderna politikern

Modemagasinet som etablerades under det sena 1800-talet med tidskrifter såsom [Vogue](#) och [Harper's Bazar](#) kom snabbt att utgöra en viktig reklampelare för modets spridning inom de högre sociala klasserna. En mer folkligt tillgänglig reklampelare för modet var den framväxande filmindustrin i början av 1900-talet. Med filmstjärnor som bar moderiktiga kostymer kom den populära filmen snabbt att bli en konkurrent till modemagasinen. Förutom filmstjärnor bidrog *celebriteter (kändisar)* och den celebritetskultur som formades under 1900-talets första decennier att bidra till spridandet av mode. Idag har kändisar i dess många former (t ex film-, mode-, reality-TV-, artist- och sport) kommit att dominera den visuella och **medialiserade** kulturen i bland annat sociala medier.

Det är med den ökade medialiseringen som politiker blivit alltmer synliggjorda. Deras utseende har blivit allt viktigare. Först i dagspressen, och sedan 1950-talet syns politiker också i TV. Med televisionens genomslag kan politikerna tala 'direkt' till väljarna i deras vardagsrum – de syns och hörs samtidigt. I Sverige blev statsminister [Tage Erlander](#) en av de första

Medialisering - innebär att medierna i allt större grad indirekt påverkar samhället och därmed även olika aktörer i samhället

politikerna som under sin långa tid vid makten (1946-1969) alltmer tvingades anpassa sig till medierna. I hans kölvatten kom den unge [Olof Palme](#), Erlanders skyddsling. Han tvingades att se sig själv som både aktivt subjekt (en person som gör saker) och som ett medialiserat objekt – någon som andra tittar på och bedömer. Med Palme blev den svenske politikern en kändis – på liknande vis som den unge John F. Kennedy i USA – och under sitt liv fick Palme tydligt erfara hur stark mediernas roll var i formerande av honom som offentlig person, bland annat fick han gå till tandläkaren för att få tänderna reglerade. Tidigare generationer av politiska ledare hade kunnat förlita sig på mediernas relativt enkla förmedlande, men detta förändrades på 1960-talet. Den nya generationen politiker befann sig i en tid när ”celebrifiering” av politiken, och av politikern, hade börjat. I Palmes fall var det inte bara hans politik utan även hans utseende som hamnade under lupp – och han (och hans parti) ansåg det exempelvis nödvändigt att korrigera hans utseende för att dämpa mediernas elaka påhopp.

När politikerna hamnar i mediernas strålkastarljus och deras kläder och utseende hela tiden kommenteras tvingas de att noggrant välja sitt mode. När till exempel [Maud Olofsson](#) blev partiledare för Centern anlätades en stylist och designer – och hon gavs en stil som var enhetlig och tydligt igenomtänkt. Korrekt och en aning tantig – helt i linje med den bild hon ville ge av sig själv som Centerns andra kvinnliga ledare, efter [Karin Söder](#).

Klädkoder och budskap

Det har alltså blivit viktigt för politiker att välja rätt kläder när de syns i media. Men hur ska politiker klä sig när de fattar beslut? Alla som vistas i riksdagens kammare ska ha vårdad klädsel, står det på riksdagens hemsida. Med jämna mellanrum brukar riksdagsledamöternas klädval leda till diskussioner i media. Till exempel väckte centerpartisten [Andreas Carlgren](#) debatt genom att bära en skinnjacka istället för kavaj i riksdagen 2011. I en artikel i Svenska Dagbladet i samband med detta gav flera politiker uttryck för att en ”vårdad” klädsel var ett sätt att visa respekt för demokratin. [Anna Kinberg Batra](#) påpekade att riksdagens debatter ofta blir sända i TV och menade att vårdade kläder är bra eftersom det gör att budskapet går fram. Hon ansåg att ”slappa” kläder i ”hip-hop-stil” gör att de som lyssnar tänker mer på kläderna än på budskapet, och dessutom menade hon att ”tröjor med kampanjbudskap” skulle undvikas. Så hur ska en politiker tänka? Å ena sidan ska kläderna förmedla budskap som exempelvis respekt för demokratin, samtidigt ska kläderna vara tillräckligt neutrala för att inte stå i vägen för de budskap som politikerna förmedlar med ord.

Hur tycker du att en politiker ska klä sig? Finns det något klädesplagg eller någon stil som skulle få dig att känna att en politiker företräder just dig?

Ett tydligt exempel på hur partier förhåller sig till kläder och budskap är den visuella manual som producerades inför lanseringen av "Nya Moderaterna" och valrörelsen 2006. I manualen finns information om vilka ord moderata politiker ska använda för kommunikation: "förbättra – inte förändra"; "undersköterska – inte offentliganställd". Här finns också instruktioner för hur de ska avbildas:

Personlig kommunikation handlar om att vinna förtroende hos väljarna. Väljaren ska känna tillhörighet och välkomnade från företrädaren. Därför bör kläderna vara vardagliga; vi lämnar slips och pärlhalsband hemma. Dräkt och kostym skapar också en distans genom att de framställer personen i den roll hon har, inte som den person hon är.

Tanken bakom att framställa representanterna som "vardagliga" beskrivs som ett sätt för väljarna att känna samhörighet med politikern som människa eller person, snarare än att väljarna ska se en "politiker". Till skillnad från i riksdagens kammare, där politikerns utsagor vinner tyngd av att hen pratar och handlar formellt, handlar det alltså om att skapa närhet och identifikation när de nya moderaterna drar upp strategierna för hur de ska presentera sig för väljarna 2006.

"Vi lämnar slips och pärlhalsband hemma"

Att framstå som "vanlig" och "vardaglig" kan vara viktigt för ett parti som Nya Moderaterna som traditionellt uppfattas företräda personer som har det gott ställt och klär sig i dyra kläder. För partier som Sverigedemokraterna är å andra sidan propra kläder och ett propert utseende i allmänhet en viktig del i att skapa sig själva som trovärdiga och "rumsrena". Genom att bära kostym och skjorta distanserar sig partiets manliga representanter från klädstilen hos olika rasistiska grupperingar som har förknippats med partiet. Svart kostym var under 1980- och 1990-talet ofta den klädsel som ledarskiktet i olika rasistiska organisationer bar, medan anhängarna ofta klädde sig i stora kängor och bombarjackor.

Nya Moderaterna och Sverigedemokraterna är två exempel på hur kläder används för att sända budskap som inte handlar om sakpolitik utan om att framställa partiet i en viss dager. På samma sätt har det noterats att Socialdemokrater klär sig för att se skötsamma och behärskade ut (se också texten om känslor i politiken i det här läromedlet). Skötsamhet har varit viktigt inom arbetarrörelsen då arbetare historiskt har riskerat att uppfattas som upproriska och smutsiga. Det handlar om att signalera att politikerna är goda representanter.

Mode som utmanar och provocerar

När miljöpartiet kom in i riksdagen 1988 hade de hyrt in en sambaorkester som spelade medan ledamöterna dansade in i riksdagen. Det blev ganska snart uppståndelse kring de nya ledamöternas kläder – de hade ju koftor på sig! En av ledamöterna som var med, Inger Schörling, berättar i skriften "Maskrosbarn" att kritiken också sträckte sig till att diskutera om miljöpartisterna var smutsiga. Men, säger hon, "klädfrågan blev också en liten gimmick och en protest från en del av oss eftersom det var så mycket uppståndelse kring den. Det blev en sorts identitet som några anammade för att utmärka sig gentemot de övriga ledamöterna." I Miljöpartiets fall förstärkte debatten om kläderna budskapet att Miljöpartiet var något nytt som på ett markant sätt skiljde sig från det gamla. Det var också något som partiet ville förmedla: de menade att de inte passade inte in på den klassiska höger-vänster-skalan, utan företrädde "en grön dimension" (se också avsnittet och partier, ideologier och strategier i detta läromedel) i politiken och då blev kläderna ett sätt att visa detta.

Till historien hör också att talmanskonferensen efter Miljöpartiets inträde i riksdagen beslutade att folkvalda män var tvungna att bära kavaj i kammaren, men att det också gick bra med kofta om den hade slag. Detta gav upphov till talesättet "kofta med schlaug" efter ett av Miljöpartiets språkrör [Birger Schlaug](#). Det här exemplet visar hur kläder inte bara sänder budskap utåt – mot väljarna eller betraktarna – utan också bidrar till att skapa en gemensam identitet för partiets ledamöter, något som kan vara nog så viktigt.

I Miljöpartiets fall sammanföll klädvalet med budskapet. Men ibland uppfattas politikernas mode krocka med vad de vill förmedla. Ett uppmärksammat exempel är den socialdemokratiska [Mona Sahlins](#) handväska från Louis Vuitton som fångades på ett fotografi 2010, och som visade sig vara en gåva. Mona Sahlins kläder, framför allt hennes korta kjolar som såg ut att komma från H&M, och hennes sätt att sminka sig med mycket maskara hade tidigare debatterats flitigt i medierna, och beskrivits som ett uttryck för en arbetarklassidentitet. Mona Sahlins hade också i olika sammanhang hänvisat till denna tolkning, som stärkte hennes roll som företrädare för arbetarkvinnor. Men Louis Vuitton-väskan var en annan sak. Kritikerna påpekade att väskan kostade mer än vad ett vårdbidrag tjänar i månadslön vilket satte fingret på Sahlins misstag; väskan skickade signaler om att hon inte längre hörde till den grupp hon skulle representera, nämligen kvinnor i låginkomstyrken. En sådan väska, menade exempelvis [Göran Greider](#), utmanade **legitimiteten** för hela socialdemokratin. Att en

Legitimitet -
"berättigande", att ha stöd där alla inblandade anser att det gått rätt till (t.ex. ett val eller införande av viss politik).

enskild modedetalj får en så stor symbolisk laddning, visar hur tätt förknippat mode och budskap blir när kläderna eller accessoarerna bärs av politiker. I det här fallet sätts fokus på vad väskan kostar, vilket uppfattas ha betydelse för Mona Sahlins förmåga att representera arbetare. Om hon har råd att köpa en sådan väska, så kan hon inte veta hur det är att leva med låg lön, lyder kritiken.

Män i kostym och kvinnor som sticker ut

Fallet med Mona Sahlins väska kan också analyseras som ett exempel på hur olika kvinnors och mäns villkor är i politiken. Medan Mona Sahlins väska signalerar dyr – så skriver media sällan om vad en mans klocka, kostym eller slipsnål kostar – trots att de i själva verket kan kosta lika mycket som en märkeshandväska. Manliga politiker bär också ofta likadana kläder, medan två kvinnor i likadan klädsel på samma ställe uppfattas som pinsamt.

På så kallade familjeporträtt av politiker från olika länder sitter männen ofta uppradade i svarta kostymer medan en eller två kvinnor är klädda i mer färgglada kläder. Forskaren R. W. Connell menar att genom att män klär sig lika dant så behåller de sin handlingskraft trots att personer som framställs på bild tenderar att bli betraktade som objekt, eftersom det är de som tittar på bilden som har makten att bedöma den som är avbildad. Personen på bilden kan inte själv bestämma hur andra uppfattar eller tar emot den bild som förmedlas. För politiker är det mycket olyckligt att bli betraktade som objekt, eller med ett annat ord, att bli *objektifierade*.

Några av EU:s toppolitiker träffas i Bulgarien 1 maj 2018, bland annat Bulgariens premiärminister Boyko Borissov, EU-kommissionens ordförande Donald Tusk och Litauens president Dalia Grybauskaitė. Foto: EU

Deras jobb handlar ju om att vara handlingskraftiga och ha auktoritet, alltså motsatsen till att vara ett objekt som ska betraktas av andra. Det är här uniformen kommer in, menar R. W. Connell. Genom att vara lika, eller nästan lika, i sin

klädedräkt kan män behålla sin individuella handlingskraft. Med kostym blir de representanter för det universella och allmängiltiga, snarare än enskilda objekt för någon annans begär.

Kvinnliga politiker (och kvinnor överlag) riskerar dock alltid att göra fel. Medierna är också snabba i att döma: att sätta tänderna i den politiker som klär sig "fel", och att fullkomligt älska den som klär sig rätt. Oavsett om en kvinnlig politiker hyllas eller hatas för sitt klädval, är det ett uttryck för att det är legitimt att bedöma kvinnor på basis av deras kläder och kroppar, att göra dem till objekt för betraktarens blick.

Låt oss ge tre exempel från kvinnliga politikernas kläder på Nobelfesten: när kulturminister [Birgit Friggebo](#) bär en balklänning med en tydlig urringning på Nobelfesten 1992 blir hon förnedrad i pressen. Det är fel på kläderna, det är fel på hennes frisyra, det är fel på hennes figur – och underförstått är det fel på hennes ålder, hon anses vara för gammal för att kunna bära upp klänningen. Hennes dåliga omdöme vad gäller kläder riskerar att smitta av sig på hur hon agerar som politiker: kan vi verkligen lita på hennes omdöme? Partiledare [Annie Lööf](#) får också utstå en hel del förnedring i pressen när hon vid Nobelfesten 2011 bär en sidenkreation bestående av en chockrosa överdel och en limegrön kjol: bland annat görs liknelser mellan Lööf och en prinsessstårta. Vid dessa tillfällen har deras manliga kollegor alla burit frack. I svart och vitt har de kunnat passera – enkelt och klanderfritt – som goda representanter för det allmänna.

Har du eller någon i din närhet tidigare lagt märke till de kläder som politiker har på sig?

Finns det något klädesplagg eller någon stil som skulle få dig att absolut inte rösta på en politiker?

När kulturminister [Alice Bah Kuhnke](#) 2017 dyker upp i en vit ensemble skapad av tre olika svenska modeskapare står medierna på tå och applåderar *en masse*. Hon är helt enkelt rätt. Själv, berättade Bah Kuhnke på instagram att klänningen var en "möjlighet att sätta ljuset på Arktis och det faktum att isarna smälter". Men klädvalet konstruerades också som en politisk strategi för att marknadsföra Sverige. Precis som när prinsessan Viktoria vid bröllopet bar en "svensk" brudklänning skapad av Pär Engsheden, så visade Alice Bah Kuhnke upp svensk design. Att på detta sätt representera Sverige och det svenska så kallade modeundret, blir då en manifestation av att företräda nationen. Bah Kuhnkes uppvisning får mening i just detta sammanhang. Hon bar klänningen på Nobelmiddagen, en offentlig tillställning som också når ut internationellt. Här har hon också fördel av att vara minister snarare än kunglighet, eftersom hon kan framställa sig som mer modern än de kungliga kvinnorna som styrs av tradition och kontinuitet. På så sätt kompletterar Bah Kuhnke de kvinnliga kungligheterna – Sverige kan framstå som både modernt och traditionellt. Men precis som för de kungliga kvinnorna är det betraktaren som avgör om det lyckas eller inte.

Avslutning

Det finns en ömsesidig relation mellan politik och mode. Som en slags kändisar blir politiker skyltdockor för modet, samtidigt tar politikerna hjälp

av kläder för att skicka signaler till väljarna. Detta är en svår balansgång – den kan hjälpa ett parti, men går det illa kan den också stjälpa. Dessutom måste politiker alltid vara måna om att inte bli objektifierade. Modet hos våra politiker visar på skillnader i villkoren för kvinnor och män i politiken. Vem som bär vilka kläder har stor betydelse för hur kläderna tolkas. Om vi gör oss själva uppmärksamma på betydelsen av mode och hur vi uppfattar olika kläder när de bärs av olika personer och i olika sammanhang blir det lättare att förstå vilka signaler kläderna sänder och hur vi bedömer politiker (och andra) olika utifrån vad de har på sig.

Sverigedräkten

När partiledaren Jimmy Åkesson – som nästan alltid annars klär sig i en enhetlig kostym bestående av blå eller svarta byxor och kavaj och vit skjorta – anländer till riksdagens öppnande 2010 och 2011 kommer han i folkdräkt och hans flickvän kommer klädd i Sverigedräkten. Ett mer modefattigt plagg är svårt att tänka sig – men som plagg har det en övertydlig symbolik som helt är i linje med den nationalistiska politik som Sverigedemokraterna driver.

Både politiker och en grupp folkmusiker reagerade och blev arga för att Åkesson "stal" folkdräkten genom att koppla den till främlingsfientlighet. När riksdagen öppnade 2014 bar flera politiker folkdräkt, bland annat Rossana Dinamarca (V), Åsa Romson (Mp) och Magdalena Andersson (S) i syfte att "ta tillbaks" dräkten. Ett helt annat statement ville nog Said Abdu göra när han klädde sig i en folkdräkt från Dalsland. Abdu är Liberalernas talesperson i företagarfrågor, men har också haft en profil som lokal företrädare för Dalsland och för en striktare integrationspolitik. Som en av få svarta riksdagsledamöter och givet hans politiska profil så tolkar vi att han vill signalera att det är möjligt med "riktig" integration för den som är beredd att anstränga sig. En helt annan tolkning som handlar mer om att visa på ett multikulturellt Sverige är möjligt när det gäller Rossana Dinamarcas (V) val att bära folkdräkt. Hon har en annan politisk profil och hållning i frågor som rör migration, och har själv invandrat till Sverige från Chile.

Sverigedräkten (fortsättning)

Det finns också genusperspektiv på Sverigedräkten, det plagg som drottning Silvia och prinsessorna brukar bära under nationaldagens offentliga firande. Kung Carl Gustaf och prins Carl Philip framträder aldrig i Sverigedräkten, och inte i någon annan folkdräkt heller. Folkdräkter representerar "förr", nationen som kontinuitet och tradition. Detta går hand i hand med Sverigedemokraterna som till viss del kan betraktas som ett konservativt parti, och inte sällan hänvisar till Sveriges historia för att legitimera sin politik. För en kung med talesättet "För Sverige i tiden" krävs dock den mer modern framtoning som en mörk kostym ger. Statsvetaren Cecilia Åse menar också att nationaldräkten får hovets kvinnor att "bli" nationen och att detta är förknippat med att väcka begär och att bli objektifierad. För att kungen ska kunna behålla sin manlighet och handlingskraft, kan han därför inte bära dräkten.

Kungliga familjen under nationaldagsfirandet 2015. Foto: Bengt Nyman (Wikimedia commons).

Tips på mer material:

Greider, Göran & Hedvall, Barbro (2008). *Stil & politik*. Stockholm: Atlas Svenska Dagbladet: "Politikens prinsessor", <https://www.svd.se/politikens-prinsessoruppror>

Maria Jansson, statsvetenskap

Maria Jansson är universitetslektor och docent vid statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Hennes forskning handlar främst om kön och politik.

Louise Wallenberg, modevetenskap

Louise Wallenberg är universitetslektor och docent vid institutionen för mediastudier vid Stockholms universitet. Louise forskar om kopplingar mellan mode- och filmvärlden.

7. Vilken roll spelar medierna i valet?

Ester Pollack

Varför är medier viktiga i en valrörelse? Ett enkelt svar är att det är genom medierna som de flesta av oss blir bekanta med partiernas politik. Vi möter politiker i nyhetsuppslag, intervjuer och i TV-debatter, i tidningar (tryckta och online), i radio, i vårt facebook-flöde och vi ser dem i valreklam. Det är i medierna vi följer vad som händer under valkampanjen. Visst står det valstugor på torgen i städer och andra centra där vi kan träffa livs levande politiker, men det är inte den huvudsakliga mötesplatsen längre: det är medierna.

Det är också så att allt färre av oss är medlemmar i politiska partier – och vi har blivit mindre trogna när det gäller vilket parti vi röstar på. Vi byter parti oftare idag. Då blir den bild vi får av olika politiska partier genom medierna väldigt viktig. De är helt enkelt den allra främsta informationsförmedlaren. Medierna medverkar också till att politiken blivit personifierad. Under en valrörelse är partiledarna viktiga företrädare för partierna. Hur väl partiledarna uppträder i medierna och hur väl de anpassar sig till vad olika medieformat kräver, blir av betydelse för de intryck vi får av det parti och den politik de företräder.

Nyhetsmedier och sociala medier

Om vi ska förstå mediernas betydelse behöver vi skilja på två grupper av medier: *nyhetsmedierna* och *sociala medier*. De professionella nyhetsmedierna har stor betydelse eftersom de är huvudkanalen som

SR, Sveriges radio, Stockholm. Foto: AMEP, Mostphotos.

partierna och partiledarna använder i kommunikationen med oss medborgare. I den meningen är nyhetsmedierna en *arena* för politikerna. Men nyhetsmedierna är samtidigt också en *aktör*. De styr till exempel upplägget i valdebatter, bestämmer ramarna och formerna för debatten. Olika redaktioner och deras journalister tar också egna initiativ till vad som ska bevakas och på vilket sätt ett område ska uppmärksammas. Ett exempel är nyhetsprogrammet *Aktuellt* i Sveriges Television, ett public service-företag, som började sin valbevakning tidigt under 2018 genom att särskilt fokusera på några olika frågor: vården, skolan, klimatet, jobben samt brott och straff. Varje område belystes med flera program. Hur *Aktuellt* har resonerat när de valt ut dessa områden vet vi inte, men de har troligen både sett över opinionsundersökningar som mäter vad vi medborgare menar är viktiga frågor inför valet och sett vad de olika partierna vill prioritera. De har också uppmuntrat människor att höra av sig till redaktionen. Men avgörandet ligger hos redaktionen – precis som alla andra redaktioner gör sina egna bedömningar av vad de vill fokusera på för områden och frågor.

Vilka tror du har störst inflytande över vilka frågor som diskuteras i medierna?

Sociala medier har blivit ett allt mer viktigt medium för de politiska partierna. Här Centerpartiet på Facebook (Centerpartiets facebookside).

och resurser om man vill finnas på sociala medier och det är inte så många politiker som själva är verkligt aktiva. Det är framförallt följare som sprider budskapen vidare och tar debatten. Främst används sociala medier av partier och politiker som en propagandakanal, en marknadsföringsplats. Man kan säga att partierna och politikerna genom användningen av sociala medier,

De sociala mediernas betydelse har ökat över tid. Vi tänker ofta på sociala medier som ett verktyg för dialog, ett sätt att prata med varandra och skapa nätverk som vi vill vara i. Tittar man närmare på hur partier och politiker använder sociala medier som Facebook, Instagram, YouTube och Twitter ser man att där finns ganska lite av medborgardialog. Sociala medier bygger i mycket på att väcka ett känslomässigt engagemang och på snabba reaktioner. Det kräver dock en hel del tid

där de kan lägga ut sina budskap utan att bli filtrerade och avbrutna, har tagit tillbaka en del av den makt över opinionsbildningen som journalisterna har haft.

Nyhetsmedierna och de sociala medierna har också inverkan på varandra. De flesta nyheter som delas på sociala medier har sitt ursprung i de traditionella medierna. Men det kan också förhålla sig tvärtom. En politikers twittrande, som exempelvis [Donald Trumps](#), plockas upp och sprids och debatteras i nyhetsrapporteringen. Ett svenskt exempel är den moderate politikern och riksdagsledamoten [Hanif Bali](#), vars twittrande under de första månaderna av 2018 gav upphov till rubriker och debatt i nyhetsmedierna. Efter hård kritik blev Hanif Bali utesluten ur Moderaternas partistyrelse. Han lämnade också Twitter. Bali hade under lång tid gjort sig känd för ett provokativt twittrande.

Är rapporteringen inriktad på sak eller spel?

Den ideala, demokratiska rollen för nyhetsmedierna är att de ska ge oss medborgare den information vi behöver för att kunna göra självständiga och fria val. Vi behöver veta vad partierna menar i olika sakfrågor. Vi behöver också förstå vad det är för samhälls- och människosyn som ligger till grund för partiernas olika politiska uppfattningar. I valrörelser visar det sig att en hel del av nyhetsrapporteringen snarare är spelinriktad. Det betyder att själva tävlingsmomentet får stort utrymme. Vem vann tv-debatten? Vem leder i opinionen? Vilka partier ser ut att hamna under fyraprocentsspärren och därmed inte bli representerade i riksdagen? Har någon av politikerna hamnat i en skandal som kan påverka opinionssiffrorna?

Opinionsstudier är viktiga för medierna och används flitigt, särskilt under valtider. Här från DN:s hemsida den 30 maj 2018. (Källa: DN)

Under en valrörelse använder sig nyhetsmedierna flitigt av olika opinionsstudier av varierande relevans och kvalitet. Det blir svårt för medborgarna att tolka vad alla dessa studier och förtroendebarometrar betyder och hur tillförlitliga de egentligen är. Forskningen har visat att ju närmare valet vi

kommer, desto mer spelinriktad blir den journalistiska rapporteringen. *Innehållet* i politiken blir mindre centralt. Allt fler människor bestämmer sig

sent för hur de ska rösta. Det betyder att behovet av kunskap om hur de olika partierna förhåller sig både i aktuella sakfrågor och i synen på samhällsutvecklingen blir större ju närmare valdagen vi kommer, medan informationen om sådana frågor och perspektiv blir allt mindre. Det finns samtidigt skillnader mellan olika nyhetsmedier, till exempel är lokala morgontidningar traditionellt uppfattade som mer sakinriktade och kvällstidningar och deras nätutgåvor som mer spelinriktade.

Hur kan vi skilja på fakta och åsikter?

Det har blivit svårare i vår samtid att skilja på faktabaserade nyheter och mer spektakulära former för information, rykten och lögner. Globala nätverk och sökmotorer har gjort det möjligt att med stor hastighet sprida halvsanningar och ren desinformation. Det man bör hålla i minnet är att den professionella nyhetsjournalistiken produceras på en redaktion som har ett publiceringsansvar. Det finns en ansvarig utgivare, man gör en nyhetsvärdering och man har ett ansvar i förhållande till de gemensamma pressetiska spelreglerna. Källan för vår information har alltid stor betydelse.

Bra nyhetsjournalistik strävar efter att beskriva verkligheten så sanningsenligt som det går och att kontrollera fakta. Ur ett stort flöde av information gör journalister och redaktioner ett urval, utifrån flera olika kriterier, av vad som är viktigt att publicera. Inte minst ska den information som samlats in utsättas för en källkritisk värdering. När nyheten publiceras bör vi som läsare/lyssnare/tittare få veta vilka källorna är, vem som uttalat sig, vem som gjort en studie och så vidare. Är texten eller inslaget tydligt med att redovisa vilka källor det bygger på, så kan vi själva lättare göra en bedömning av trovärdigheten och tillförlitligheten. Men nyhetsjournalistik är samtidigt inte en enkel redovisning av fakta och källor. En sak kan alltid berättas på flera olika sätt. Nyheterna sätts också in i en ram, de ges en viss vinkel. Journalister väljer vad som ska lyftas fram, vad som refereras och vem som citeras. Vad man lägger tyngdpunkten på, vilka perspektiv och vilka aktörer som dominerar, har betydelse för hur vi som läser/lyssnar/tittar tolkar och förstår nyheterna, hur vi uppfattar verkligheten.

Utöver den rapporterande nyhetsjournalistiken finns det också *beskrivande* och *tolkande* genrer. Ofta signalerar texten eller inslaget att den är tolkande genom att det heter *nyhetsanalys*, *kommentar*, *krönika*, *debatt*. I TV ser vi till exempel en journalist intervjua en annan journalist, den politiske kommentatorn som ska tolka det inslag vi just sett. Här gör journalisten en tolkning och försöker sätta fakta i ett sammanhang så att det ska bli begripligt. I valrörelser är kommentatorerna en maktfaktor som uttolkare av vad partierna och politikerna vill och menar.

Hur mycket nyheter och aktualitetsjournalistik konsumerar du varje dag? Hur mycket av det du ser/läser/lyssnar på får du via sociala medier?

I sociala medier är det knepigare. Där finns förstås länkar till olika artiklar – och då gäller det att ha kontroll på varifrån dessa artiklar är tagna när de inte längre finns i det rum, den kontext som t.ex. en tidning utgör. Vem länkar just den här texten? Det existerar också mängder av andra fora som först och främst handlar om debatt, åsikter och påverkan – och där ingen har ett publiceringsansvar. Då måste vår bedömning av det vi läser/ser/hör bli en annan. Med ett växande utbud av information och med många olika plattformar och kanaler, blir det allt viktigare är förhålla sig källkritiskt till omvärlden.

Hur kan vi skilja på riktiga nyheter och falska nyheter?

Till att börja med måste vi ha klart för oss vad vi menar med det oprecisa begreppet falska nyheter (**fake news**). Genomslaget för uttrycket kom under presidentvalkampen i USA hösten 2016. Det kom att bli en beteckning på ett globalt fenomen: möjligheten att fabricera och sprida uppdiiktade historier genom virtuella nätverk och sociala medier. Men fenomenet med bluff och båg inom journalistik och andra publiceringar är förstås gammalt, liksom fenomenet med propaganda som försöker klä ut sig till nyheter. Dessutom har begreppet också använts av politiker om nyheter som har ett innehåll som de inte tycker om. Gillar du inte den kritiska nyhetsbevakningen – gör som Donald Trump och avfärda den som fake news!

Om begreppet falska nyheter ska ha en mening så borde vi definiera det som *en lögnaktig och fabricerad imitation av nyheter eller reportage*. För att avgöra om något är en falsk nyhet så måste vi använda våra källkritiska glasögon och undersöka var nyheten kommer ifrån, vilka organisationer eller intressen som är avsändare och om det finns trovärdiga källor. Och att det emellanåt blir fel i nyhetsrapporteringen även i seriösa nyhetsmedier är också sant: det är oundvikligt, journalister arbetar ofta under tidspress och med små resurser. Men när det blir fel tillhör det pressetiken att det erkänns och ska rättas.

Ändrar sociala medier debattklimatet?

Sociala medier påverkar definitivt debattklimatet i en valrörelse. Det finns en baksida med att alla lätt kan sprida det de önskar i sociala medier, var och en kan vara sin egen redaktör, och den som önskar kan vara anonym. När man skriver sina rader har man ingen människa framför dig. Då är det lätt att låta bli att ta ansvar för det man säger och möjligheten att sprida hatiska och hotfulla budskap är stor. Man kan väldigt lätt piska upp en stämning som inte bidrar till insikter och dialog.

Fake news - "falska nyheter" är ett nytt uttryck, men fabricerad propaganda är ett gammalt fenomen. Donald Trump har för vana att avfärda den rapportering han inte gillar som "fake news"!

Vi vet också att det finns så kallade nättroll, ibland välorganiserade sådana. Det är människor och organisationer som postar hatiska eller falska budskap för att väcka känslomässiga reaktioner och t.ex. påverka en valdebatt. Det skapas också datorprogram, *social bots*, som kan producera innehåll och kommentarer i sociala medier och därmed kan lura oss att tro att det existerar en stor medborgaropinion i en viss fråga. Också falska Twitterkonton kan bidra till en hetsig och negativ stämning.

Facebook är dessutom inte bara en social mötesplats, utan också ett övervakningsställe som samlar och säljer personlig information om oss alla, både till kommersiella företag och till politiska aktörer. Under 2018 avslöjades det att det brittiska företaget *Cambridge Analytica*, som jobbade för Donald Trump i presidentvalkampen, haft tillgång till ungefär 50 miljoner Facebookprofiler med all dess data, utan att människor blivit informerade. Avslöjandet förde till nedläggning av företaget i maj 2018.

Brukas du själv dela politiska inlägg i sociala medier? Vilka är dina erfarenheter av detta?

Checklista för källkritik på nätet

Vem står bakom budskapet?

Är det en myndighet? Är det en organisation?
Är det ett företag? Är det en privatperson?
Är det någon som kan ämnet?
Är det någon du litar på?

Varför är sidan gjord?

För att informera om något? För att luras?
För att sprida en åsikt?
För att sälja något? För att underhålla?

Hur ser sidan ut?

Har den kontaktinformation?
Har den fungerande länkar?
Har den trovärdiga källhänvisningar?
Har den senast granskad-datum?

Kan du få information från andra ställen?

Har du jämfört med vad du redan vet?
Har du jämfört med andra källor?

Källa: Skolverkets "[Kolla källan](#)"

Kommer vi att märka några av sociala mediers negativa inflytanden under den svenska valrörelsen? Ja, vi kommer säkert att se en hel del av alla de fenomen som beskrivits ovan. Det utesluter inte att det också kommer att finnas konstruktiva och intressanta debatter i sociala medier. Det har du själv möjlighet att påverka!

Tips på mer material:

Jack Werners argument för källkritik: <https://www.metro.se/artikel/jack-werner-d%C3%A4rf%C3%B6r-ska-du-vara-k%C3%A4llkritisk>

Mediernas gemensamma faktakoll: <https://www.faktiskt.se/>

Ester Pollack, journalistik

Ester Pollack är docent i journalistik vid institutionen för mediestudier vid Stockholms universitet. Hennes forskning behandlar bland annat frågor om journalistikens roll i politisk kommunikation.

8. Opinionsmätningarnas roll i valrörelsen

Soetkin Verhaegen

I valtider blir människor ofta nyfikna på vilket eller vilka partier som kommer att vinna och vilka som ska styra landet eller kommunen efter valet. Men först när alla röster är räknade är det möjligt att faktiskt känna till valresultatet. Månaderna före valet brukar däremot olika medier publicera artiklar baserade på opinionsmätningar som undersökt partisympatier. Opinionsmätningar är en slags undersökning där människor tillfrågas om vilket parti de skulle rösta på om valet var "idag". De här "rösterna" räknas sedan och presenteras som ett mått på hur populära partierna är.

I media diskuteras ofta opinionsmätningarna. De partier vars väljarstöd är litet, kanske så litet att de riskerar att **inte komma in i riksdagen**, får frågor om hur de ska göra för att öka sin popularitet. I TV-debatter kan opinionsmätningar ibland användas för att fatta beslut om vilka partier som ska få vara med i debatten. De som har låga opinionssiffror blir då uteslutna. Opinionsundersökningar leder också till spekulationer om vilka partier som kan få majoritet och vilka regeringskoalitioner som kan bli möjliga efter valet. På så sätt kan opinionsmätningar faktiskt påverka människors val på själva valdagen. En del personer är kritiska till opinionsundersökningar. Kanske har du hört personer, eller till och med politiker, som säger att "det är bara opinionsmätningar, de spelar ingen roll och går inte att lita på. De kommer och går".

"Det är bara opinionsmätningar, de spelar ingen roll och går inte att lita på."

Opinionsundersökningar genererar stort politiskt intresse. Men vad säger de oss egentligen om politik och om politisk representation? En bra mätning ger oss en uppfattning om hur mycket väljarstöd partierna har vid det tillfälle som undersökningen gjordes. När en undersökning görs på valdagen och inte flera veckor eller dagar före valet, kan den ge en uppskattning av hur många röster som ett visst parti kan komma att få. Men mätningarna som görs före valdagen kan aldrig förutspå utfallet av ett verkligt val.

4-procentspärren - i valet till Riksdagen finns en spärr på 4 procent. Partier som inte kommer upp till den nivån får inga platser.

Viktiga aspekter för att förstå opinionsmätningar

Det finns tre viktiga saker att tänka på för att förstå opinionssiffror. För det första är det viktigt att komma ihåg att det handlar om uppskattningar och inte om exakta siffror. Mätningarna försöker säga något om hur valresultatet skulle se ut vid den tidpunkt som undersökningen sker. För att verkligen kunna uttala sig om exempelvis riksdagsvalet, skulle undersökningen behöva fråga över sju miljoner röstberättigade. Eftersom det är omöjligt är det vanligt att intervjua runt 1000 personer och att sedan anta att resultatet på ett ungefär återspeglar det resultat som skulle ha åstadkommits om alla sju miljoner röstberättigade hade intervjuats. Detta bidrar till att mätningarna blir lite osäkra. Hur de 1000 personerna valts ut och vilka de är har avgörande betydelse för hur bra mätningarna blir. Till exempel så tyder erfarenheter från tidigare val på att personer som klassificeras som arbetare i större utsträckning än andra stödjer Socialdemokraterna eller Sverigedemokraterna. Om urvalet av personer som intervjuas innehåller för många eller för få arbetare i förhållande till valmanskåren kan resultatet ge en felaktig uppskattning av partisympatierna.

*Litar du på opinionsundersökningar?
Varför/varför inte?*

Även om opinionsinstituten verkligen anstränger sig för att intervjua en

Vid förra riksdagsvalet var Borås den kommun där valresultatet var mest likt hela landets valresultat. Här visas stora Brogatan med Gustav Adolfs kyrka, Borås. Foto: Chell Hill, 2011.

grupp som återspeglar valmanskårens politiska åsikter, så är det nästan omöjligt. Det finns många olika problem som handlar om urvalet av intervjupersoner. Om ett opinionsinstitut till exempel skickar ut personal för att göra intervjuer på Sergels Torg i Stockholm i rusningstid så är det kanske lätt att göra 1000 intervjuer eftersom det är så mycket folk där. Risken är dock att dessa personer inte speglar väljarkåren. Det finns exempelvis en risk att för få personer som bor på

landsbygden och för många personer som har ett arbete går förbi torget.

Varför? Jo, för att i rusningstid är de flesta som befinner sig på Sergels Torg på väg till eller från jobbet. Om de som skulle göra intervjuerna istället var ute mitt på dagen, så kanske pensionärer skulle vara överrepresenterade bland dem som intervjuades. Om vissa grupper av väljarkåren saknas bland dem som intervjuats, eller om det är fler eller färre från en grupp bland dem som intervjuats i förhållande till alla röstberättigade, så är det troligt att resultatet från undersökningen blir en sämre uppskattning av hur resultatet skulle sett ut om alla väljare hade intervjuats. Sådana undersökningar är inte pålitliga och resultaten bör därför tas med en nypa salt.

Ett annat problem är att en del människor inte svarar sanningsenligt om hur de tänker rösta. Särskilt om någon uppfattar sin åsikt som impopulär, så finns det risk för att detta problem uppstår. I valbåset på valdagen är det ingen som ser hur rösten läggs och ingen behöver berätta vad de har röstat på. Då är det lättare att rösta så som man faktiskt vill. Det här är ett skäl till att opinionsmätningar ofta har mer fel när det handlar om stödet till extrema partier. Andra problem med opinionsundersökningar är att ganska många avstår från att vara med och att det blir allt svårare att få tag i människor. De här svårigheterna påverkar validiteten i **urvalet** av intervjupersoner.

Eftersom opinionsmätningar är uppskattningar snarare än exakta siffror så är det viktigt att de som gör undersökningarna tydligt förklarar hur säkra eller osäkra resultaten är. De måste berätta hur de genomfört mätningarna och hur de har analyserat resultaten. Av olika skäl, bland annat de som nämnts ovan, så kanske undersökningen visar att parti A har ett stöd mellan 22 och 26 procent och det går inte att veta exakt hur stort stödet är. I så fall går det inte med säkerhet att säga att parti A kommer att få fler eller färre röster än parti B som enligt undersökningen får mellan 20 och 24 procents stöd. Sådana här osäkerhetsintervall brukar kallas för "felmarginal".

Ett andra problem handlar om mätningarnas kvalitet. Kvaliteten handlar om hur väl resultat faktiskt speglar ett partis faktiska popularitet (validiteten), och beror inte bara på vilka personer som intervjuats, utan också på *hur* intervjuerna gått till och *hur* frågorna formulerats. Förutom att ha ett bra urval av intervjupersoner som speglar sammansättningen av väljarna, så är det viktigt att de som ställer frågorna om partisympatier gör det på ett neutralt sätt. De som blir intervjuade ska inte få känslan av att det finns ett "rätt" och ett "fel" svar eller att intervjuaren dömer dem baserat på vad de svarar. Om intervjuaren som ställer frågor om partisympatier exempelvis har på sig ett partimärke kanske den som intervjuas inte vågar säga att hen sympatiserar med ett annat parti. Om intervjuaren först ställer frågor som

Urval – eftersom det inte går att fråga alla röstberättigade i en valundersökning försöker opinionsmätarna få fram ett så bra urval av människor som möjligt. Att det finns personer från alla yrken, åldrar, kön etc. blir viktigt för att skapa "ett Sverige i miniatyr". Att ta fram ett sådant underlag är ofta väldigt dyrt.

rör miljö och klimatförändringar och därefter frågar om partisympati, så kanske den som intervjuas tror att det är bättre att säga att hen föredrar Miljöpartiet.

Ett tredje problem handlar om tidpunkt. Opinionsundersökningar säger något om vad människor tycker om partier vid det tillfälle då frågan ställs, de förutsäger inte framtiden. Från det att mätningen görs till dess att valet hålls kan det hända mycket. Människor kan, av olika orsaker ändra sig. De kanske ser en partiledardebatt på TV som gör att de bestämmer sig för att byta parti. En offentlig skandal kan innebära att en person som sagt att hen ska rösta på ett parti, i själva verket röstar på ett annat. Dessutom är det många väljare som inte bestämmer sig förrän på själva valdagen, så om de blir tillfrågade några dagar innan valet, så vet de inte riktigt hur de ska rösta. Plötsliga händelser nära valdagen kan också påverka partival, exempelvis miljökatastrofer eller terroristattacker kan få betydelse för hur rösterna faller på valdagen.

Slutligen kan opinionsundersökningar påverka hur människor röstar. Om ett parti får jättebra siffror i en mätning så kanske några väljare vill rösta på det partiet för att lägga sin röst på vinnaren, eller för att de tror att ett parti som så många röstar på måste vara ett bra parti. Alternativt kan väljare tänka att ett parti som har så höga siffror i opinionsundersökningen inte behöver mer stöd, och att de istället kan rösta på ett parti som behöver fler röster för att komma in i riksdagen. Det senare brukar kallas för taktikröstning. För partier som får låga siffror i opinionsmätningar kan det hända att väljare flyr för att de tror att deras röst är bortkastad om de väljer det partiet, eller så kan de få stöd av **taktikröstare**.

Slutsats

Det finns alltså många skäl för väljare att rösta annorlunda på valdagen än vad de uppgivit i en opinionsmätning. I opinionsundersökningar får de intervjuade frågor om vilket parti de skulle rösta på om det var val idag. Det betyder att dessa mätningar ger en uppskattning av vilket eller vilka partier som är mest populära vid tidpunkten för undersökningen. Men de är inte precisa instrument för att förutsäga framtiden. Eftersom media och politiker använder resultaten från opinionsundersökningar så kan de även påverka hur väljarna röstar på valdagen.

Opinionsundersökningar har stor betydelse för politiken. De är viktiga för att avtäckas och förstå i vilken riktning väljarnas sympatier går och de är viktiga för hur människor pratar om politik. De påverkar partiernas strategier för att nå ut med budskap till väljarna, och de har betydelse för hur partierna fattar

Vilken roll skulle du säga att opinionsundersökningarna spelar i valtider?

Taktikröster - rösta på annat parti än det man egentligen gillar bäst, t.ex. för att hjälpa detta parti över fyraprocentsspärren

beslut mellan valen. Opinionsmätningar spelar också roll för hur vi värderar partiledare och har spelat en avgörande roll för partiledares beslut att avgå.

Forskare har på senare tid börjat diskutera kvaliteten på opinionsundersökningarna. De har gett uttryck för en oro för att det publiceras för många undersökningar och för att kvaliteten har sjunkit. Samtidigt beställer politiska partier och olika intressegrupper allt fler opinionsundersökningar för att få reda på hur väljarna tänker och för att bestämma hur de ska föra fram sitt budskap. Detta gör att människor blir trötta på att svara på frågor från **opinionsinstitut** och allt oftare tackar nej till att medverka. Samtidigt ökar konkurrensen mellan opinionsinstitut och det leder till en önskan om att få fram resultat så billigt som möjligt. Detta leder i sin tur till att instituten börjar använda billiga metoder som ger sämre kvalitet på undersökningarnas kvalitet.

Opinionsinstitut – de företag eller institutioner som planerar och genomför opinionsundersökningar. Den största statliga är Statistiska Centralbyrån (SCB).

När opinionsundersökningarna slår fel

Opinionsundersökningar har, med hjälp av kraftfulla datorer och komplicerade matematiska formler blivit allt mer effektiva och säkra. Men den mänskliga faktorn är fortfarande av stor betydelse. I det amerikanska valet 2016 spåddes Hillary Clinton vinna med en ganska övertygande majoritet – flera av de stora medienätverken spådde Clintons odds till 99 mot 1. När valresultatet kom in visade det sig att Donald Trump stod som segrare, vilket förvånade de allra flesta. Opinionsforskare håller fortfarande på att undersöka vad som kan förklara dessa skillnader mellan undersökningar och faktiska resultat, men en viktig anledning som diskuterats är att undersökningarna inte nådde de väljare som faktiskt dök upp vid valurnorna. En annan förklaring är att många av Trumps anhängare inte svarade på frågorna. Skillnaderna i undersökningarna blev också en viktig del av Trumps tal om "fake news".

Källa: Washington Post

Tips på mer material:

SCB:s partiundersökningar: <http://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/demokrati/partisymptier/partisymptiundersokningen-psu/>

Soetkin Verhagen, statsvetenskap

Soetkin Verhagen är postdoktor vid statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet och forskar om medborgarnas inställningar till olika politiska frågor.

Stockholms
universitet

mucf | Myndigheten för ungdoms-
.se och civilsamhällesfrågor

Stockholms
stad

Fest-i-val är ett samarbete mellan Stockholms universitet, Stockholm stad och MUCF och finansieras med medel från Riksbankens Jubileumsfond och Stockholms stad.